

3. Плани та завдання до практичних занять

Розділ I

Тема 1. Предмет і значення логіки. Мислення і мова. Практичне заняття № 1.

П л а н

1. Предмет логіки як науки.
2. Поняття про мислення. Абстрактне і конкретне мислення, їх загальні характеристики.
3. Історичні етапи розвитку науки логіки.
4. Мислення і мова. Семіотика.
5. Значення логіки для правознавства та юридичної практики.

Виконайте завдання 1–6.

1. Виявіть логічні форми думок у наступних виразах, якщо вони там є. Встановіть їх правильність.

Приклад. *Всі нотаріуси – юристи. П. – нотаріус. Отже, П. – юрист. – умовивід.*

1. Деякі студенти вивчають теорію держави і права. 2. Мамбурбія кергуду. 3. Жоден адвокат не є прокурором. 4. Деякі юристи не є нотаріусами. 5. Студент Петренко. 6. Ця тема найскладніша. 7. Всі студенти складають іспити. Він не складає іспити, отже він студент. 8. Деякі студенти складають ЗНО з логіки при вступі в магістратуру. 9. Якби ж то. 10. Усі прокурори – юристи, отже деякі юристи – прокурори. 11. Слідчий – юрист. Отже, всі слідчі – досвідчені юристи. 12. Якщо деякі юристи є нотаріусами, то не є вірним те, що жоден юрист не є нотаріусом. 13. Якщо у людини підвищена температура, то ця людина хвора, а якщо людина не хвора, то у неї підвищеної температури немає. 14. Оскільки кожна людина, яка знаходиться в здоровому глузді, може вивчити логіку, то Петренко може вивчити логіку. 15. Платон – філософ; Аристотель – філософ; Шопенгауер – філософ. Значить, всі люди – філософи.

2. Наведіть приклади конкретного та абстрактного мислення за допомогою виразів різних логічних форм.

3. Визначте сенс і значення наступних комплексів словесних знаків-символів.

Приклад. *Держава. – Сенсом знаку «держава» може бути наступна інформація: територіальна організація політичної влади, що існує на певній соціальній базі, виступає як офіційний представник усього суспільства і забезпечує за допомогою спеціального апарату реалізацію своєї політики. Значенням знаку є предмет, який ним позначається, отже значення знаку «держава» – це всі держави: Україна, Франція, США, Японія та ін.*

1. Студент. 2. Адвокат. 3. Ідеальна держава. 4. Конституція України. 5. Знак. 6. Сучасна логіка. 7. Функція держави. 8. Президент. 9. Соціальна норма. 10. Монархія.

4. Наведіть по 3 приклади іконічних знаків та знаків-індексів.

5. Розв'яжіть логічні задачі (за матеріалами викладача).

6. Виконайте тестові завдання на визначення рівня розвитку логічного мислення (за матеріалами викладача).

Тема 2. Поняття. Логічна характеристика понять. Види понять. Відношення між поняттями.

Практичне заняття № 1, 2.

П л а н

1. Загальна характеристика поняття як форми думки. Поняття і слово.
2. Логічна структура поняття. Закон зворотного відношення між змістом і обсягом поняття.
3. Види ознак, що складають зміст поняття.
4. Екстенціональна характеристика понять (види понять за обсягом).
5. Іntenсiональна характеристика понять (види понять за змістом).
6. Відношення сумісності між поняттями. Зображення їх за допомогою діаграм Ейлера-Венна.
7. Відношення несумісності між поняттями. Зображення їх на діаграмах Ейлера-Венна.

Виконайте завдання 1–12.

1. *Визначте слово, що виражає поняття. Встановіть: денотат, що відповідає поняттю; предметне і смислове значення поняття.*

Приклад. *Автомобіль: денотат – будь-який автомобіль, як об'єкт; предметне значення – клас автомобілей, створений шляхом узагальнення загальних ознак усіх автомобілей; смислове значення (сенси) – загальні змістовні характеристики класу автомобілей (колісний транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії, має не менше чотирьох коліс, призначений для руху безрейковими дорогами і використовується для перевезення людей та вантажів, та ін.).*

1. Юрист. 2. Конспект з логіки. 3. Невже. 4. Студенти, присутні на практикумі з логіки. 5. П'ять.
6. Ми. 7. Рано. 8. Теорія держави і права. 9. Запобігти. 10. Існують.

2. *Визначте логічну структуру поняття.*

Приклад. *Людина: обсяг поняття охоплює всіх людей на планеті, зміст цього поняття складається з ознак «жива істота», «наділена інтелектом», «суб'єкт суспільно-історичної діяльності» і «суб'єкт культури».*

1. Закон. 2. Юрист. 3. Демократична держава. 4. Студент. 5. Кодекс. 6. Потерпілий. 7. Конституція України. 8. Право. 9. Білль про права (США). 10. Українська мова.

3. *Охарактеризуйте поняття у співвідношенні, використовуючи закон зворотного відношення між змістом і обсягом понять. В яких випадках цей закон не діє?*

Приклад. *Юрист (А). Прокурор (В). – Поняття «юрист» має більший обсяг, ніж поняття «прокурор» (всі прокурори – юристи, але не всі юристи – прокурори). Зміст поняття «юрист» (фахівець, який має професійні правові знання у галузі юридичних наук, законодавства і практики його застосування) вужче, ніж зміст поняття «прокурор» (що включає всі змістовні характеристики юриста, а також характеризується як головний законний представник обвинувачення в країнах цивільного права з системою слідства або в країнах загального права зі змагальною системою). При переході від поняття «юрист» до поняття «прокурор» обсяг поняття як форми думки зменшується, а зміст – збільшується.*

1. Конституція України (А). Конституція (В). 2. Цивільний кодекс (А). Кодекс (В). 3. Оцінка на іспиті (А). Оцінка «відмінно» на іспиті (В). 4. Меморіал (А). Меморіал жертвам голодомору в Харкові (В). 5. Правосвідомість (А). Законність (В). 6. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (А). Національний університет (В). 7. Видатний український правознавець Микола Гредескул (А). Видатний український кінорежисер Олександр Довженко (В). 8. Бюджет (А). Державний бюджет (В). 9. Харківська правозахисна група (А). Верховний Суд України (В). 10. Місто Київ (А). Українське місто (В).

4. *Визначте класи предметів, що узагальнені на основі наведених нижче ознак.*

Приклад. *Жива істота, яка має здібності до абстрактного мислення. На основі наведених ознак узагальнюється клас людей.*

1. Володіти свідомістю. 2. Навчатися в закладі вищої освіти. 3. Бути фахівцем, який має професійні знання у галузі правознавства. 4. Бути захисником Батьківщини. 5. Бути територіальним утворенням, мати суверенітет; політичну владу; спиратися на певну соціальну базу. 6. Бути основним законом держави. 7. Забезпечувати верховенство державної влади усередині держави і незалежність її у зовнішніх відносинах. 8. Забезпечувати здійснення певною нацією свого невід'ємного права на самовизначення та саморозвиток. 9. Бути напрямками діяльності держави усередині країни. 10. Складатися з 3-ох елементів: форми правління, форми державного устрою, форми державно-політичного режиму.

5. Назвіть, які ознаки є суттєвими відмітними для перелічених нижче класів, а які ні?

Приклад. Термометр – має 1) шкалу з поділками; 2) скляний корпус; 3) трубку, наповнену рідиною; 4) призначений для вимірювання температури тіл.

Ознаки: має 1) шкалу з поділками; 2) скляний корпус; 3) трубку, наповнену рідиною є несуттєвими; ознака 4) призначений для вимірювання температури тіл – суттєва відмітна.

1. Фломастер – письмове приладдя; для писання; та малювання; за допомогою чорнила; має наконечник з пористого матеріалу; зелений; довжиною 18 см; залишає слід на папері; має пластиковий корпус. 2. Держава – це суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється на основі юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів. 3. Адвокат (лат. advocatus – запрошений) – юрист, який, маючи спеціальний статус, надає правову допомогу фізичним і юридичним особам, здійснює захист підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного, засудженого, постраждалого внаслідок наклепу або психологічного насилля, представляє інтереси фізичних або юридичних осіб. 3. Книга – неперіодичне видання у вигляді зброшурованих аркушів друкованого матеріалу, виготовлених з паперу, пергаменту або іншого матеріалу, має цікавий зміст та сприяє інтелектуальному розвитку людини. 4. Студент (лат. studens – «ретельно працюючий», «такий, що займається») – учень вищого, у деяких країнах і середнього навчального закладу, навчається на «відмінно» за денною (очною), вечірньою, заочною або дистанційною формою, має на меті здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня, нових друзів та життєвої мудрості. 5. Заява – офіційне звернення громадянина у державні органи, подане вчасно у друкованому вигляді без граматичних помилок. 6. Злочинець – це особа, що учинила злочин, небезпечний для громадян (родичів, знайомих або незнайомих людей) або суспільства в цілому. 7. Злочином є передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. 8. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану та підкріплений релігійним обрядом шлюбу. 9. Заповідач – фізична або юридична особа, що складає заповіт, в якому зазначається, що фізична особа має розпорядження на випадок своєї смерті. 10. Закон України – це нормативно-правовий акт, який приймається Верховною Радою України більшістю в 226 голосів (для законів, що стосуються внесення змін до Конституції, – 300 голосів) та підписується Президентом України.

6. Визначте вид ознак даних понять: основна чи похідна; загальна чи індивідуальна; родова чи видовая; проста чи складна; позитивна чи негативна.

Приклад. Державний прапор України – сучасний прапор України, стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Ознаки: 1) сучасний прапор України – основна, загальна, родова, проста позитивна ознака; 2) стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів – основна, індивідуальна, видовая, складна, позитивна ознака.

1. Людська гідність – це самоцінність та суспільна значимість людини. 2. Здійснення деяких прав людини не підлягає жодним обмеженням. 3. Петренко – особа, що не працює, мешкає в однокімнатній комунальній квартирі. 4. Основною рисою мирних зібрань є мирний характер їх проведення. 5. Демонстрація – це масове знаходження громадян з приводу висловлення будь-яких громадсько-політичних настроїв, в тому числі з питань протесту або незгоди будь з чим. 6. Вуличний похід проводиться з тією ж метою, що і демонстрація, мітинг, однак відрізняється меншою динамікою, відсутністю мітингово-демонстраційної атрибутики. 7. У вузькому (формальному) значенні закон – це акт, що виходить від законодавчого органу країни, прийнятий відповідно до встановленої процедури і має вищу юридичну силу. 8. Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим нормативним актом, але не раніше дня їх опублікування в офіційному друкованому виданні. 9. На реформуючий конституційний закон не поширюється право «вето» президента. 10. Постійними називаються закони, розраховані на тривалий час (діють без обмеження строку). 11. До факультативних суттєвих ознак держави відносяться: наявність конституції, державних символів, громадянства, грошової одиниці, участь у міжнародних органах та організаціях тощо.

7. Визначте вид поняття за обсягом (за кількістю та характером елементів обсягу).

Приклад. Колектив – непорожнє, загальне (нересструюче), збірне.

1. Держава. 2. Договір «Про абонентське обслуговування» від 31 квітня 2019 р. 3. Функція держави. 4. Первіснообщинний лад. 5. Податкова система сучасної України. 6. Населення європейської країни. 7. Міра. 8. Державний апарат. 9. Високе право. 10. Союз Міжмор'я.

8. Визначте вид поняття за змістом.

Приклад. Студент – конкретне, позитивне, безвідносне.

1. Суд. 2. Неосудність. 3. Держава. 4. Законність. 5. Соціальна справедливість. 6. Уряд. 7. Злочинність. 8. Право. 9. Дезінформація. 10. Неординарність.

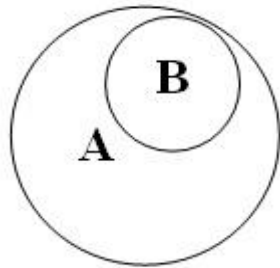
9. Зробіть повний логічний аналіз поняття.

Приклад. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого – непорожнє, одичне (незбірне), конкретне, позитивне, безвідносне.

1. Закон. 2. Конституція України. 3. Більша половина. 4. Недієздатність. 5. Істина. 6. Організація Об'єднаних Націй. 7. Університети міста Харкова. 8. Дорослі діти. 9. Верховна Рада України. 10. Юридична невизначеність.

10. Визначте вид відношень між наведеними поняттями. Зобразіть ці відношення на діаграмах.

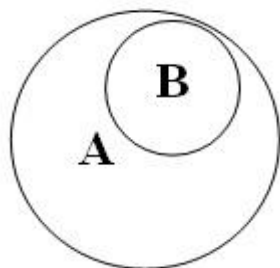
Приклад. Студент (А). Студент юридичної спеціальності (В). – Відношення підпорядкування.

1. Порядок. Безпорядок. 2. Мирні зібрання. Збори. Мітинг. Демонстрація. Вуличний похід. Пікетування. 3. Людина. Добропорядна людина. Недобропорядна людина. Мешканець Харкова. 4. Норма права. Норма цивільного права. Регулятивні норми. Охоронні норми. Норма кримінального права. Правопорушення. 5. Правові дії. Неправові дії. Благодійні внески в місцевий бюджет. Нецільове використання субвенції місцевим органом. 6. Вчений. Юрист. Українець. Адвокат. 7. Чоловік (людина чоловічої статі). Чоловік (одружений). Батько. Дідусь. Син. Онук. Дядько. Племянник. Кум. 8. Законний. Незаконний. Протизаконний. Вільний. 9. Юрист. Фізик. Підприємець. 10. Наука «логіка». Наука про форми думки та закони мислення. Формальна логіка. Неформальна логіка. Традиційна логіка. Математична логіка.

11. Чи правильно визначені наступні відношення між поняттями? Якщо ні, обґрунтуйте відповідь та дайте правильне визначення відношень. Позначте правильні відношення за допомогою діаграм Ейлера-Венна.

Приклад. Норма права (А). Норма цивільного права (В). Відношення контрарності. – Неправильно визначені відношення. Дані поняття знаходяться у відношенні підпорядкування: обсяг поняття «норма цивільного права» включається в обсяг поняття «право», хоча зміст даних понять різний. Вони знаходяться у відношенні роду і виду. Діаграмою це позначається так:

1. Диплом про вищу освіту (А). Документ (В). Відношення контрадикторності. 2. Досвідчений працівник (А). Початківець (В). Відношення контрарності. 3. Убивство (А). Насильницьке позбавлення життя (В). Відношення супідрядності. 4. Свідок (А). Юрист (В). Відношення тотожності. 5. Пограбування (А). Розбій (В). Відношення підпорядкування. 6. Безпечна діяльність (А). Небезпечна діяльність (В). Відношення контрадикторності. 7. Кримінальна відповідальність (А). Юридична відповідальність (В). Відношення тотожності. 8. Арістотелева логіка (А). Традиційна логіка (В). Відношення тотожності. 9. Пом'якшуюча обставина (А). Обтяжуюча обставина (В). Відношення

контрадикторності. 10. Друкована інформація (А). Аудіовізуальна інформація (В). Відношення супідрядності.

12. Вкажіть, які з даних понять знаходяться у сумісних відношеннях, а які – в несумісних.

Приклад. Речові цивільні правовідносини (А). Зобов'язальні цивільні правовідносини (В). – Це різні види цивільних правовідносин, що знаходяться у несумісних понятійних відношеннях супідрядності: вони не мають жодного спільного елементу множини, мають різний зміст та однаковою мірою підпорядковуються спільному родовому поняттю «цивільні правовідносини».

1. Доброзичливі відносини (А). Недоброзичливі відносини (В). 2. Держпром у м. Харкові (А). Перший радянський хмарочос (В). 3. Договірна теорія походження держави (А). Органічна теорія походження держави (В). 4. Тести (А). Тест загальної навчальної правничої компетентності (ТЗНПК) (В). 5. Юридичні конкретно-наукові методи теорії держави та права (А). Неюридичні конкретно-наукові методи теорії держави та права (В). 6. Право (А). Адміністративне право (В). 7. Шахрайство (А). Заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довір'ям (В). 8. Свідок (А). Знайома людина (В). 9. Пом'якшуюча обставина (А). Обтяжуюча обставина (В). 10. Демократична держава (А). Сучасна держава (В).

Тема 2. Поняття. Логічні операції з поняттями. Практичне заняття № 3.

П л а н

1. Узагальнення й обмеження як логічні операції з поняттями.
2. Операції з класами (об'єднання, перехрещення, доповнення до класу).
3. Операція поділу. Правила поділу понять. Види поділу понять.
4. Класифікація. Види класифікації.
5. Операція визначення понять. Правила визначення та помилки можливі при визначенні.
6. Види прямих (явних) та непрямих (неявних) визначень.

Виконайте завдання 1– 12.

1. Виконайте операції узагальнення та обмеження наведених понять.

Приклад. Логіка. Узагальнення – наука; обмеження – традиційна логіка.

1. Суд. 2. Злочин. 3. Договір. 4. Кодекс. 5. Міністр. 6. Форма держави. 7. Функція держави. 8. Державна влада. 9. Обов'язок. 10. Цифра.

2. Перевірте правильність узагальнення наведених понять.

Приклад. Форма правління (А) – форма держави (В). Узагальнення виконане неправильно, оскільки форма правління є елементом, а не видом форми держави (А, В – несумісні поняття).

1. Злочин – правопорушення. 2. Адвокат – юрист. 3. Держава – публічна політична влада. 4. Форма держави – юридична конструкція. 5. Юрист – правник. 6. Державний орган – колектив державних службовців. 7. Посадова особа – державний службовець. 8. Година – доба. 9. Конвенція – міжнародно-правовий договір. 10. Кабінет міністрів – уряд.

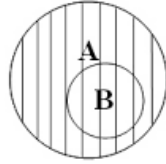
3. Перевірте правильність обмеження наведених понять.

Приклад. Закон (А) – стаття закону (В). Обмеження виконане неправильно, оскільки стаття закону є елементом, а не видом закону (А, В – несумісні поняття).

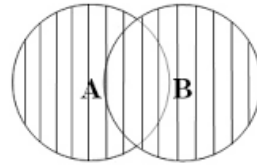
1. Обласний прокурор – районний прокурор. 2. Юрист – нотаріус. 3. Держава – публічна політична влада. 4. Форма правління – президентська республіка. 5. Член юридичного співтовариства – студент. 6. Співучасник злочину – підбурювач. 7. Сузір'я – зірка. 8. Грабіж – відкрите викрадення чужого майна. 9. Основний закон держави – Конституція України. 10. Визначення поняття – опис.

4. Об'єднайте класи. Зробіть символічний запис і схему.

Приклад. 1. Закон (А). Конституційний закон (В). $A \cup B = A$: результат додавання – сума (Мал. 1), дорівнює класу «Закон». 2. Юрист (А). Депутат Верховної Ради України (В). $A \cup B = A$: результат додавання – сума (Мал. 2), дорівнює класу «Юрист або депутат Верховної Ради України».

Мал. 1

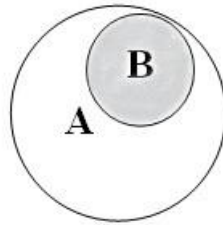

Мал. 2

1. Основний закон держави (А). Конституція України (В). 2. Адвокат (А). Доктор юридичних наук (В). 3. Правопорушник (А). Злочинець (В). 4. Злочинне діяння (А). Дія (В). Бездіяльність ($\sim$ В). 5. Кодифікований закон (А). Поточний закон (В). 6. Конституційний закон (А). Звичайний закон (В). 7. Постійний закон (А). Тимчасовий закон (В). 8. Закон загальної дії (А). Закон спеціальної дії (В). Закон виняткової дії (С). 9. Правопорушник (А). Неповнолітній (В). 10. Покарання (А). Штраф (В). 11. Вирок (А). Виправдальний вирок (В). 12. Поняття (А). Судження (В). Форма абстрактного мислення (С). 13. Логіка (А). Деонтична логіка (В). 14. Юрист (А). Співробітник концерну (В). 15. Правова наука (А). Цивільне право (В).

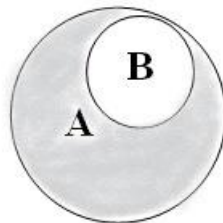
5. З класами попереднього завдання виконайте операції перехрещення (множення) та (або) віднімання. Наведіть схеми, зробіть символічний запис.

Приклади. 1. Закон (А). Конституційний закон (В). $A \cap B = B$: результат перехрещення – множення (Мал. 3а), дорівнює класу «Конституційний закон» (В).

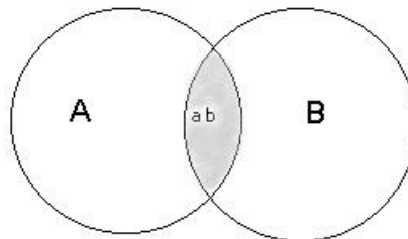
Мал. 3а

Результат віднімання А-В – закони, окрім конституційного (Мал. 3б).

Мал. 3б

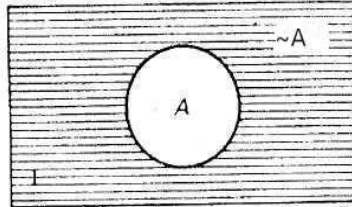
2. Юрист (А). Депутат Верховної Ради України (В). $A \cap B$: результат перехрещення – множення (Мал. 4), дорівнює класу «Юрист і депутат Верховної Ради України» (ab).

Мал. 4

6. Створіть доповнення до класу. Зробіть символічний запис і схему.

Приклад. 1. Злочинець (1). Рецидивіст (А). $1 - A = \sim A$: результат доповнення до класу злочинців: злочинці, окрім рецидивістів (Мал. 5).

Мал. 5

1. Договір (А). Несправедливий договір (В). 2. Функції держави (А). Загальносоціальні функції (В). 3. Держава (А). Теократична держава (В). 4. Форма правління (А). Республіка (В). 5. Форма державного устрою (А). Федеративна держава (В).

7. Вкажіть структурні елементи поділу понять та вид поділу.

Приклади. 1. За сферою дії виділяють норми права загальної дії, норми обмеженої дії та локальні. «Норми права» – поділюване поняття; «норми загальної дії», «норми обмеженої дії»; «локальні норми» – члени поділу; «сфера дії» – основа поділу. Простий поділ.

2. За зовнішнім виразом правомірна поведінка поділяється на дію та бездіяльність. «Правомірна поведінка» – поділюване поняття; «дія», «бездіяльність» – члени поділу; «зовнішній вираз» – основа поділу. Дихотомічний поділ.

1. За функціями норми права поділяють на регулятивні та охоронні; за способом правового регулювання на зобов'язальні, заборонні та уповноважувальні; за методом правового регулювання на імперативні, диспозитивні, рекомендаційні та заохочувальні. 2. Норма права складається з гіпотези, диспозиції та санкції. 3. За ступенем визначеності гіпотези норм права поділяють на абсолютно визначені та відносно визначені. 4. За юридичною силою виділяють конституційні та звичайні закони; за ступенем впорядкованості – кодифіковані та поточні закони; за обсягом дії – загальної дії, спеціальної дії, виняткової дії; за часом дії – постійні та тимчасові закони. 5. До колективних суб'єктів правовідносин належать недержавні організації та державні органи. 6. У складі правомірної поведінки виділяють об'єкт, суб'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони. 7. Залежно від ступеня суспільної значущості правомірна поведінка поділяється на необхідну, бажану та соціально допустиму. 8. За психологічною ознакою виділяють вимушену правомірну поведінку та добровільну правомірну поведінку, яку в свою чергу поділяють на принципову і звичайну. 9. За відповідністю правовим приписам правомірна поведінка поділяється на зафіксовану і незафіксовану. 10. За особливостями ставлення суб'єкта до своєї поведінки виділяють конформістську (приспосовницьку), маргінальну, звичайну та соціально-активну правомірну поведінку. 11. За способами здійснення владних повноважень виділяють централізовані та децентралізовані федерації. 12. За способом утворення федерації поділяють на договірні, конституційні та конституційно-договірні.

8. Виконайте поділ наведених нижче понять за обраною Вами основою. Вкажіть вид поділу.

Приклад. 1. Федерації за способом утворення поділяються на договірні (А), конституційні (В), конституційно-договірні (С). Обсяг поняття «федерація» за основою поділу «спосіб утворення» розподілили на супідрядні члени поділу: А – «договірні федерації», В – «конституційні федерації», С – «конституційно-договірні». Простий поділ.

2. Федерації за способами здійснення владних повноважень поділяють на централізовані (А) та децентралізовані (~А). Обсяг поняття «федерація» за основою поділу «спосіб здійснення владних повноважень» розподілили на суперечні члени поділу: А – «централізовані», ~А – «децентралізовані». Дихотомічний поділ.

1. Держава. 2. Функції держави. 3. Форма держави. 4. Форма правління держави. 5. Форма державного устрою. 6. Державно-правовий режим. 7. Механізм держави. 8. Державний орган. 9. Державна влада в Україні. 10. Державна служба.

9. Перевірте правильність поділу. Якщо при поділі зроблено помилку, назвіть її вид.

Приклад. Види суверенітету: 1) державний, 2) національний. При поділі поняття «суверенітет» порушено правило співмірності – помилка вузького поділу, оскільки пропущений член поділу «народний суверенітет».

1. Держави за релігійною ознакою поділяють на теократичні, клерикальні, атеїстичні. 2. За типом соціально-економічної формації держави поділяють на рабовласницькі, феодальні, буржуазні. 3. Серед функцій держави виділяють зовнішні, загальносоціальні та тимчасові. 4. Основними теоріями походження держави є наступні: теологічна, патріархальна, договірна, расова, іригаційна (гідралічна), теорія заборони інцесту, органічна, психологічна, теорія насильства. 5. За часом дії функції держави

поділяють на постійні, тимчасові та минулого часу. 6. Монархія: обмежена, деспотична, теократична, абсолютна. 7. Обмежена монархія поділяється на дуалістичну, станово-представницьку, парламентську, конституційну, теократичну. 8. Федерації за способом утворення поділяють на договірні та конституційні. 9. Функції держави поділяють на головні, похідні та внутрішні. 10. Форма держави включає наступні елементи: форму правління та форму державно-територіального устрою.

10. З'ясуйте вид визначення поняття: номінальне чи реальне, пряме (явне) чи непряме (неявне); вкажіть їх підвид. В класичних визначеннях вкажіть *dfn*, *pid* та видову відмінність.

Приклад. Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Реальне пряме класичне атрибутивне визначення, формула: $A=Bc$; *dfn* (Bc) – передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину; *pid* (B) – суспільно небезпечне діяння, видова відмінність (c) – передбачене цим Кодексом¹.

1. Державна влада – це публічно-політичні, вольові відносини між державними органами, суб'єктами політичної системи та іншими учасниками суспільних відносин. 2. Верховна влада – є юридичним уособленням загальнообов'язковості волі всього суспільства, видає закони, які мають найвищу юридичну силу. 3. Державний суверенітет – верховенство державної влади щодо будь-якої іншої влади усередині країни та її незалежність від будь-якої іншої влади за її межами. 4. Термін «логістика» походить від грецького слова «logistike», що означає «мислення, розрахунок, доцільність». 5. Законні представники – це родичі, усиновителі, опікуни, опікуни обвинуваченого або потерпілого, представники установ і організацій, під опікою яких перебуває обвинувачений або потерпілий. 6. Поняття «категоричність» можна зрозуміти, коли є безумовне висловлювання, таке як: «Стверджуйте свою точку зору без вагань, ясно і послідовно, безоціночно, щоб її істинність була сприйнята без жодних умов». 7. Подивіться на цю людину: очевидно, що це підліток. 8. Кількісні утворення як суб'єкти цивільного права іменуються юридичними особами. 9. *Quivis praesumitur bonus donec probetur contrarium* – кожен передбачається чесним, поки не доведено протилежне. 10. Близькі родичі це батьки, дружина, чоловік, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки.

11. Знайдіть помилку в наступних визначеннях. Яке з правил визначення було порушено?

Приклад. Логіка – це наука. – Широке визначення. Порушене правило співмірності ($Dfd=Dfn$).

1. Пограбування – відкрите заволодіння чужим майном. 2. Крадіжка – таємне заволодіння державним майном. 3. Правом є те, коли право надає людині право скористатись захистом права. коли її право порушується. 4. Лицеміри – це нещирі люди. 5. Конфікси – це комбінації префікса з постфіксом. 6. Рецидивіст – особа, яка вчинила тяжкий злочин. 7. Безправна людина – це людина без прав. 8. Ревнивий чоловік – подібний до Отелло. 9. Благодійна діяльність – це діяльність благодійних організацій. 10. Нічийне майно – майно, що не має власника або власник його невідомий.

12. Вкажіть, які прийоми, що схожі з визначеннями, використовуються в наступних текстах. Знайдіть непрямі визначення та вкажіть їх вид.

Приклад. Термін – це монумент поняттю. В даній метафорі використовується прийом, що схожий з визначенням, а саме порівняння.

1. Злість подібна до короткочасного божевілля. 2. «Хлестаков, юнак років двадцяти трьох, тоненький, худенький; трохи придуркуватий і, як кажуть, без царя в голові – один із тих людей, яких у канцеляріях звать найпустоголовішими. Говорить і діє без будь-якої тямі. Він неспроможний зупинити сталої уваги на якій-небудь думці. Мова його уривчаста, і слова вилітають із уст його цілком несподівано. Чим більше виконавець цієї ролі виявить щиросердності й простоти, тим більше він виграє. Одягнений за модою» (Гоголь М. В. Ревізор). 3. «... всі побачили гарні, хоч засмагли від сонця риси двадцятип'ятирічного юнака з густими руськими кучерями. Обличчя його було бліде, мов смерть, і де-не-де поплямоване кров'ю. Його звали лицар Айвенго; незважаючи на молодість, жоден з його соратників не перевершив Айвенго в мистецтві володіння зброєю» (В. Скотт. Айвенго). 4. $S - P$ – це схема атрибутивного судження. 5. «Не в шутку молодець був жвавий, Товстий, високий, кучерявий, Обточений, як огірок; І війська мав свого чимало, І грошків таки бряжчало, Куди не кинь, був Турн царьок» (І. Котляревський. Енеїда). 6. Аксиома об'ємності – дві множини є рівними, якщо будь-який елемент, що міститься в першій множині, міститься і в другій, і навпаки. 7. Іванченко Петро навчається у ЗОШ № 1 міста Харкова з першого класу. Зарекомендував себе як старанний, дисциплінований, працелюбний, уважний учень. Володіє навчальним матеріалом на доброму рівні. Вчиться в повну міру своїх сил. Має довільну змішану пам'ять, добре запам'ятовує навчальний матеріал. Виявляє образне,

¹ Поняття «суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину» підпорядковується обсягу поняття (c) – передбачене цим Кодексом, тому видовою відмінністю є поняття «передбачене цим Кодексом».

конкретне мислення. Має здібності до вивчення гуманітарних дисциплін. На заняттях завжди уважний, виконує домашні завдання, допомагає товаришам. Має добрий загальний розвиток. Багато читає. 8. Альтруїзм – це протилежність егоїзму. 9. Виробництво надбудови (наприклад, зведення другого поверху в одноповерховому будинку), прибудови (наприклад, будівництво тераси або приєднання нового приміщення до існуючого будинку), перебудови (наприклад, переобладнання будинку без зміни його розмірів), пов'язане із здійсненням правомочностей власника щодо дому. 10. Гелікоптер – хоча це й літальний апарат, але не літак.

Розділ II

Тема 3. Судження. Загальна характеристика судження.

Прості судження.

Практичне заняття № 1

П л а н.

1. Загальна характеристика судження. Судження, висловлювання та речення. Логічне значення суджень. Прості та складні судження. Категоричні й некатегоричні судження.
2. Структура простого судження. Види простих категоричних суджень: атрибутивні, релятивні та екзистенційні. Види атрибутивних суджень за кількістю і якістю.
3. Визначені та невизначені судження; судження з виключенням. Поняття про квантор, види кванторів.
4. Розподіл термінів у судженнях, правила розподілу та кругові схеми відношень між термінами. Логічний квадрат.
5. Види відношень між атрибутивними судженнями за логічним квадратом.

Виконайте завдання 1–7.

1. Знайдіть речення, що висловлюють судження.

Приклад. Котра година? – питальне речення, судження не висловлює.

1. Виконуй закон! 2. Суддя – справедливий. 3. Право приватної власності є непорушним. 4. Не усі правопорушення несуть загрозу державному суверенітету. 5. Припиніть лжесвідчити! 6. Хто міг приховати докази? 7. Завдання парламенту – законотворчість. 8. Громадянин має права, які йому гарантує Конституція. 8. Завдання виконане. 9. Який підлеглий не знає свого керівника? 10. Що означає депутатська недоторканість? 11. Що таке презумпція невинуватості? 12. Усі засідання суду протоколюються. 13. Хто ж з юристів не стежить за зміною законодавства? 14. Усі присяжні – повноправні громадяни держави. 15. Слідча версія була невідпрацьована. 16. Ніхто не може бути засуджений без вироку суду. 17. Капітанові Іванову було присвоєно чергове військове звання. 18. Який патріот не любить свою Батьківщину? 19. Користь – основний мотив злочину. 20. Енанокив яннадваз. 21. Говоріть правду! 22. Морозить. 23. Усі судді Верховного Суду України – юристи. 24. Правовий прецедент – джерело права. 25. Жодний судовий орган не наділений законотворчою функцією. 26. Вечоріє.

2. Визначте вид простого судження за характером предиката.

Приклад. Жодна галузь права не існує за межами системи права. – судження існування.

1. Кримінальний Кодекс України вступив в дію раніше ніж Кримінальний Процесуальний Кодекс України. 2. Додаткові пільги на підприємстві існували. 3. Бували дні веселі. 4. Свідки події відсутні. 6. Жодна людина не безсмертна. 7. Кожен протон важче електрона. 8. Не існує безпричинних явищ. 9. І. Кант народився раніше Г. В. Ф. Гегеля. 10. Конституція України має розділ, який регулює релігійні відносини. 11. Слабовілля – причина багатьох бід. 12. Вулиця Ярослава Мудрого розташована між вулицями Пушкінською і Сумською. 13. Колективного договору, у вказаній організації не існує. 14. Деякі держави розширюють економічні зв'язки. 15. Жодна малолітня особа не є відповідальною за завдану нею шкоду. 16. Порядок набрання нормативними актами чинності встановлено в законодавстві кожної держави. 17. Версія Петренка не розроблена більше ніж версія Остапенка. 18. Дніпро більше за Львів.

3. Знайдіть кванторне слово, суб'єкт, предикат і зв'язку в судженні, визначте його кількість

та якість.

Приклад. Усі громадяни України (S) мають право на особисту власність (P). Кванторне слово – «Усі» загальне, суб'єкт – «громадяни України», предикат – «право на особисту власність», зв'язка – «мають» ствердна. Судження загальноствердне.

1. Деякі країни світу не є членами ООН. 2. Кожна суверенна держава – суб'єкт міжнародного права. 3. Деякі галузі права ґрунтуються на релігійних догматах. 4. Деякі рішення приймаються одногосно. 5. Кожен громадянин має право на працю. 6. Деякі злочини не є злочинами проти власності. 7. Громадяни реалізують своє виборче право. 8. Деякі громадяни не знають законів. 9. Не усі свідки повідомляють важливі дані про злочин. 10. Сократ не є автором жодного трактату. 11. Ніхто не може нести кримінальну відповідальність двічі за один і той самий злочин. 12. Людина має право на життя. 13. Деякі держави не є республіками. 14. Будь-яка норма права має внутрішню побудову. 15. Шлюбний договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

4. Встановіть вид судження за кількістю і якістю; визначте розподіленість термінів у судженні.

Приклад. Деякі свідки (S) не правдиві (P) – частковозаперечне судження. Термін S – нерозподілений, термін P – розподілений.

1. Тільки людина з вищою медичною освітою може бути лікарем. 2. Кожна людина має право на освіту. 3. Жодна держава не має права втручатися у внутрішнє життя іншого народу. 4. Жоден прокурор не є нотаріусом. 5. Деякі дані не підлягають розголосу. 6. Усі соціальні норми відбивають громадські потреби. 7. Жодне рішення суду не залишається необґрунтованим. 8. Деякі ЗВО не є юридичними. 9. Статті Кримінального Кодексу України не терплять довільного тлумачення. 10. Частина позовів, поданих до суду, взята до розгляду. 11. Усі злочини визначені у Кримінальному Кодексі України. 12. Особи, що займаються контрабандою, притягуються до кримінальної відповідальності. 13. Ф. Бекон є автором твору «Новий Органон». 14. Грабіж є злочином. 15. Прокурор не має права займатися підприємницькою діяльністю. 16. Деякі держави – монархії. 17. Тільки суд є складовим елементом судової системи. 18. Деякі держави не є унітарними. 19. Деякі речовини не є небезпечними. 20. Жоден із суддів не відмовився викладати на юридичному факультеті. 21. Деякі практикуючі юристи займаються викладанням. 22. Жоден міністр не є суддею.

5. Користуючись правилами логічного квадрату, побудуйте судження протилежні, суперечні та підпорядкування. Встановіть їх істинність або хибність.

Приклад. Усі слідчі дії у справі правомірні – загальноствердне судження (A) Судження істинне.

Судження протилежне: «Жодна слідча дія у справі не є правомірною» (E) – хибне.

Судження підпорядкування: «Деякі слідчі дії у справі правомірні» (I) – істинне.

Судження суперечне: «Деякі слідчі дії у справі не є правомірними» (O) – хибне.

1. Жоден співробітник прокуратури не може використати свої службові повноваження в особистих цілях. 2. Ніхто з суддів не має права займатися комерційною діяльністю. 3. Громадяни мають право на участь у професійних спілках. 4. Деякі юристи – викладачі. 5. Жодна будівля не була зруйнована. 6. Усі слідчі були присутні на робочій нараді. 7. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. 8. Усі об'єднання громадян рівні перед законом. 9. Делегування функцій суддів не допускаються. 10. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

6. Користуючись правилами логічного квадрату, встановіть, істинними чи хибними будуть побудовані Вами судження підпротилежні, суперечні, підпорядкування.

Приклад. Деякі документи є речовими доказами. I – судження істинне. Судження підпротилежне: «Деякі документи не є речовими доказами». O – істинне.

Суперечне судження: «Жоден документ не є речовим доказом». E – хибне.

Судження підпорядкування: «Усі документи є речовим доказом». A – хибне.

1. Деякі злочини не є умисними. 2. Деякі юристи працюють в судово-слідчих органах. 3. Деякі співробітники виконують свій службовий обов'язок. 4. Деякі держави не є федеративними. 5. Не всі договори виконуються. 6. Деякі громадяни мають право на оформлення субсидії. 7. Деякі справи передані до суду. 8. Кілька версій було відкинуто. 9. Деякі голови селищних рад сумлінно виконують свої обов'язки.

7. Визначте вид відношень між судженнями за правилами логічного квадрату.

Приклад: а) «Норми Конституції України є нормами прямої дії»; б) «Жодна норма Конституції України не є нормою прямої дії». Судження а) загальноствердне, А; б) загальнозаперечне,

Е. Між ними встановлюється відношення протилежності.

1: а) «Деякі викладачі правових дисциплін у ЗВО – юристи», б) «Жоден викладач правових дисциплін у ЗВО не юрист»; 2: а) «Усі міжнародні торгові угоди – взаємовигідні», б) «Жодна міжнародна торгова угода не є взаємовигідною»; 3: а) «Деякі співробітники правоохоронних органів знають закони», б) «Деякі співробітники правоохоронних органів не знають законів»; 4: а) «Держава – інститут політичної системи», б) «Деякі держави не є інститутами політичної системи»; 5: а) «Жодний злочин проти громадської безпеки не має терміну давності», б) «Деякі злочини проти громадської безпеки не мають терміну давності»; 6: а) «Судова влада в Україні – незалежна гілка державної влади», б) «Судова влада в Україні не є незалежною гілкою державної влади»; 7: а) «Деякі юристи – судді Конституційного Суду України»; б) «Усі юристи – судді Конституційного Суду України»; 8: а) «Деякі юристи мають практичний досвід», б) «Усі юристи мають практичний досвід»; 9: а) «Деякі громадяни України не є військовозобов'язаними», б) «Усі громадяни України є військовозобов'язаними»; 10: а) «Усі суди в Україні виконують функції захисту прав і свобод громадян», б) «Деякі суди в Україні не виконують функцій захисту прав і свобод громадян».

Тема 3. Судження. Складні судження. Практичне заняття № 2

П л а н

1. Некатегоричні судження. Складні судження та їх види. Логічні сполучники.
2. Формули складних суджень. Умови істинності складних суджень та їх стисле визначення за допомогою істиннісних таблиць (матриць).

Виконайте завдання 1–7.

1. *Визначте, яким є кожне зі складних суджень: єднальним, розподільним (слабка або строга диз'юнкція), умовним, еквівалентним. Запишіть його структуру. Якщо умовні та еквівалентні судження не виражені в явній логічній формі, сформулюйте їх, використовуючи зв'язки «Якщо..., то...» та «Якщо, і тільки якщо..., то...».*

Приклад. *Якщо студент організований в навчанні (А), то це веде до успіху в професійній практиці (В). Умовне судження, $A \rightarrow B$.*

1. Усі рівні перед законом і судом. 2. За формою вини злочин може бути скоєний або умисно, або з необережною формою вини. 3. Мудра книга, залишена людиною, після його смерті корисніша, ніж палац або каплиця на кладовищі. 4. Якщо ми хочемо добитися поваги до закону, ми спочатку повинні створити закон, гідний поваги. 5. Православ'я, католицизм і протестантизм – головні напрями в християнстві. 6. Якщо суддя є потерпілим, то він не може брати участь в розгляді справи. 7. Чини людьми даються, але люди можуть обманутися (О. Грибоєдов). 8. Якщо розкриття злочинів має високий відсоток, то це результат роботи усього слідчого відділу. 9. Усі екологічні злочини є злочини проти громадської безпеки і громадського порядку. 10. Угода може бути або односторонньою, або двосторонньою, або багатосторонньою. 11. У разі недостатньої зрозумілості і неповноти висновку експерта суд може призначити додаткову експертизу. 12. Представниками в суді не можуть бути особи, що не досягли повноліття або полягають під опікою, або опікуванням. 13. Вирок суду може бути або звинувачувальним або виправдувальним. 14. Потерпілому може бути нанесена або моральна, фізична або майнова шкода. 15. Якщо суд виносить ухвалу про розлучення, то в необхідних випадках він вживає заходи до захисту неповнолітніх дітей. 16. Документи, що є речовими доказами, залишаються у справі протягом усього терміну зберігання або передаються зацікавленим особам. 17. Кожна людина має право на вільний розвиток особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. 18. Президент або підписує законопроект, або накладає на нього вето. 19. Тільки якщо П. скоїв злочин, тоді він притягається до кримінальної відповідальності. 20. Якщо злочин скоєно з прямим умислом, то особа, що вчинила його, усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

2. *Запишіть структуру складного судження та складіть таблицю істинності.*

Приклад. *Ви успішно складете (Р) сесію тоді і тільки тоді, коли ви відвідуєте практичні заняття (Q) і не станете пропускати лекції ($\sim R$).*

$P \leftrightarrow (Q \wedge \sim R)$

Таблиця істинності:

P	Q	R	$\sim R$	$(Q \wedge \sim R)$	$P \leftrightarrow (Q \wedge \sim R)$
i	i	i	x	x	x
x	i	i	x	x	i
i	x	i	x	x	x
x	x	i	x	x	i
i	i	x	i	i	i
x	i	x	i	i	x
i	x	x	i	x	x
x	x	x	i	x	i

1. Державні пенсії і соціальні допомоги встановлюються законом. 2. Існує зіркове небо над головою і моральний закон в душі людини (І. Кант). 3. Вічно він був зайнятий або судовою промовою, або домашніми справами, або обмірковував, або писав. 4. Якщо договір не є законним, то він має бути розірваний. 5. Форма держави складається з форми правління, форми державного устрою та форми політичного режиму. 6. Якщо було вчинено кілька кримінальних правопорушень, то кримінальне провадження здійснює суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено більш тяжке правопорушення. 7. У разі неявки в судове засідання свідка суд виносить визначення про продовження судового розгляду або приймає рішення про примусовий привід свідка. 8. Кримінальне покарання полягає в обмеженні або позбавленні засудженого певних прав. 9. Фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. 10. Якщо норми закону суперечать ратифікованому міжнародному договору, то застосовуються положення відповідного міжнародного договору. 11. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам. 12. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення і працевлаштування. 13. Якщо вчинено злочин, то існує ймовірність його розкриття. 14. Якщо два або більше випадки мають загальним лише одну обставину, то ця обставина, в якій і узгоджуються усі ці випадки, є причиною (чи слідством) цього явища (Дж.-Ст. Мілль). 15. Озброєний напад на автомобіль скоєно або групою осіб, або однією особою.

3. Складіть таблиці істинності для таких складних суджень.

1. $(\sim p \vee \sim q) \leftarrow r$;
2. $p \leftrightarrow (q \vee r)$;
3. $p \wedge (\sim p \rightarrow q)$;
4. $(\sim p \vee \sim q) \leftarrow r$;
5. $((p \rightarrow q) \vee (\sim p \wedge \sim q)) \rightarrow p$;
6. $(\sim p \nabla \sim q) \rightarrow r$;
7. $(p \vee q) \wedge (q \rightarrow r) \rightarrow (\sim r \rightarrow p)$;
8. $((p \vee q) \rightarrow r) \wedge (q \wedge r) \rightarrow (p \rightarrow (q \vee r))$;
9. $((p \rightarrow q) \wedge (r \rightarrow q)) \rightarrow q$;
10. $(p \rightarrow (q \vee r)) \rightarrow (q \rightarrow p)$.

4. Запишіть формулу складного судження.

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу мати чи приймати релігію чи віру на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та віру як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень. 2. Публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження є злочином. 3. Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партії, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. 4. Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, сумлінності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства. 5. Якщо суд визнає, що оскаржуване рішення прийнято з порушенням вимог закону, то він постановляє рішення, яким зобов'язує відповідний державний орган усунути допущене порушення.

6. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода. 7. Коли строк випробування закінчився, а працівник продовжує працювати, то він вважається таким, що витримав випробування, і наступне розірвання трудового договору допускається лише на загальних підставах.

5. *Встановіть за допомогою методу таблиць істинності, чи є рівносильними такі висловлювання.*

1. Якщо число ділиться на 6, то воно ділиться на 2 і 3. Невірно, що число ділиться на 6 і не ділиться ні на 2, ні на 3. 2. Якщо взявся за справу, то доведи її до кінця. Або не берися за справу, або доведи її до кінця. 3. Або він хотів мене обдурити, або він сам помилявся. Якщо він не хотів мене обдурити, то він сам помилявся. 4. Якщо на тіло, що рухається, діє деяка сила, то його швидкість змінюється. Невірно, що на тіло, що рухається, діє деяка сила і його швидкість не змінюється. 5. Невірно, що Сидоров зустрів Петрова і його пограбував. Невірно, що Сидоров зустрів Петрова, або невірно, що він його пограбував.

6. *Чи можна встановити значення істинності висловлювання q , якщо: висловлювання $p \wedge q$ – хибне, p – істинне; висловлювання $p \vee q$ – істинне, p – хибне; висловлювання $p \rightarrow q$ – істинне, p – хибне; висловлювання $p \leftrightarrow q$ – хибне, p – істинне, висловлювання $p \nabla q$ істинне, p – істинне, висловлювання $p \rightarrow q$ істинне, q – хибне.*

7. *Вважаючи висловлювання p істинним, з'ясуйте значення істинності таких висловлювань: $p \wedge (p \vee q)$; $\sim p \rightarrow (\sim p \wedge q)$; $\sim p \vee (\sim p \wedge q)$; $(q \rightarrow p) \rightarrow p$; $p \leftrightarrow \sim p$.*

Тема 3. Судження. Модальні судження. Основні закони логіки. Практичне заняття № 3

П л а н

1. Модальні судження. Поняття про модальність. Типи модальностей.
2. Деонтична модальність та формальний аналіз норм права.
4. Поняття про логічний закон. Закон тотожності.
5. Закон несуперечності.
6. Закон виключеного третього.
7. Закон достатньої підстави.
8. Типові логічні помилки при порушенні законів логіки.
9. Логіка запитань та відповідей.

Виконайте завдання 1–8.

1. *Визначте вид судження за модальністю.*

Приклад. *Знищення лісів і забруднення вод може привести до зміни клімату на планеті. Судження можливості.*

1. Розбудова громадянського суспільства неможлива без правової держави. 2. Забороняється створення і діяльність об'єднань, дії яких спрямовані на загрозу безпеки держави. 3. Доведено, що обмежена бактеріологічна війна неможлива. 4. Необхідно дотримуватися правил дорожнього руху. 5. Після жаркого літнього дня можлива гроза. 6. Наполеон помер на острові Святої Олени. 7. Енергія, перетворюючись з однієї форми в іншу, не зникає. 8. Можливо тут припустилися помилки при обчисленні. 9. Рослини при диханні виділяють кисень. 10. Забороняється збирання відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом. 11. Для забезпечення громадського порядку працівники поліції зобов'язані вживати заходи незалежно від свого підпорядкування. 12. Нікого не можуть утримувати в рабстві. Рабство і работоргівля забороняються у всіх його видах. 13. Забороняється необгрунтована відмова у прийнятті на роботу.

2. *Маючи просте судження «Людина переходить вулицю на червоне світло», сформулюйте судження деонтичної модальності з модальними операторами «обов'язково» (O), «заборонено» (F)*

та «дозволено» (P). Встановіть їх відношення, використовуючи деонтичні закони (еквівалентності). Визначте співвідношення з алетичною та аксіологічною модальностями.

3. Встановіть логічну підставу (пропозиційне ядро) запитання та його значення (доцільність/недоцільність, доречність/недоречність):

1. Хто втік з місця ув'язнення? 2. За яким підручником краще готуватись до іспиту з теорії держави і права? 3. Коли почнеться ядерна війна? 4. Чи можуть спати ангели? 5. Куди котиться цей світ? 6. Скільки снігу випаде у Харкові 21 червня? 7. Коли виникло римське право?

4. Визначте вид запитання за структурними відмінностями («до вирішення» або «до поповнення»). Вкажіть яке з них – дихотомічне запитання.

1. На очній ставці: «Скажіть, будь ласка, хто з цих людей вчинив на Вас напад?» 2. В яких містах країни відбулися страйки? 3. Кажіть, чи визнаєте Ви свою вину: так чи ні?

5. Визначте вид запитання за методом вирішення (інформаційне, задача, проблема):

1. Як визначається поняття «злочин» у ККУ? 2. В чому полягає специфіка використання криміналістичної експертизи в процесі доказування на початковому етапі розслідування? 3. За рахунок чого необхідне поширення кола ситуацій обов'язкової участі фахівця-експерта з метою отримання більш повної інформації при доказуванні? 4. Які види юридичної відповідальності Вам відомі? 5. Які шляхи вирішення питання росту злочинності у економічно відсталих країнах? 6. Коли востаннє у Верховній раді обговорювалося питання економічної кризи?

6. Знайдіть сугестивні запитання серед наведених:

1. У якому столітті і де жив Арістотель? 2. Який злочин Ви вчинили? 3. Запитання кореспондента до суперника Дж. Буша під час президентської кампанії: «Що Ви можете сказати про президентську кампанію Буша, який абсолютно розмазав Вас по стінці?» 4. За яким підручником краще готуватись до іспиту? 5. Ти ж бачив цього хлопця на місці злочину? 6. Чи бачив ти когось на місці злочину?

7. Чи порушуються основні закони логіки в наступних міркуваннях, а якщо порушуються, то які саме?

Приклад. Стародавні римляни бачили ворону, яка каркала праворуч, і програли битву; наступного разу ворона каркала ліворуч, і вони виграли битву. З цих фактів римляни зробили висновок, що каркання ворони з правого боку приносить війську поразку, а каркання з лівого боку – перемогу. Порушений логічний закон достатньої підстави.

1. Ранок країни. Неділя. Ще прохолодно. Потягнулася в гори молода інтелігенція. Потягнулися до рундука люди середнього покоління. Діточки з мамочками потягнулися на ранки лялькових театрів. Стада потягнулися за села в зелені росяні поля. Потягнулися у своїх ліжках актори, актриси, художники і інші люди трудової богеми і продовжували солодко спати (М. Жванецький).

2. Молодий адвокат захищав на суді джентльмена, пес якого покусав листоношу. У своїй промові адвокат привів три аргументи на захист обвинуваченого: А). У обвинуваченого немає пса. Б). Пес обвинуваченого був в наморднику і, отже, не міг покусати листоношу. В). Листоноша сам винен, оскільки дратував пса.

3. Молода дівчина похилого віку з коротким їжачком темного в'юнкого білявого волосся витонченою ходою гімнастки, кульгава, вийшла на сцену.

4. Цей виконаний на папері рукопис створений в Стародавньому Єгипті за часів фараонів.

5. Перевіряючи інформацію щодо розпивання спиртних напоїв неповнолітніми особами, дільничний офіцер поліції обійшов 602-й мікрорайон.

6. Коли Фарадей звернувся до Деві з проханням прийняти його на роботу в лабораторію, той запитав поради у одного з керівників Королівського інституту : «Доручи йому мити лабораторний посуд. Якщо він до чого-небудь здатний, то напевно погодиться. Якщо не погодиться – не здатний ні до чого».

7. Під час навчання в Геттінгені Нільс Бор погано підготувався до колоквиуму і виступив з дуже слабкою доповіддю. Проте не розгубився і після закінчення доповіді сказав: «Тут я прослухав стільки поганих доповідчів, що прошу розглядати мою сьогоднішню доповідь як помсту їм».

8. Злочин скоїв Н. (теза), адже він сам зізнався в цьому і підписав усі свідчення.

9. Для уникнення трагедій потрібне взаєморозуміння між водієм і пішоходом, а знання правил дорожнього руху повинно стати однією зі складових частин, яка позначає інтелект людини.

10. Безсумнівно, погляд притягує нетканий гобелен невідомого майстра XVIII століття. Тут він за допомогою ниток зображував популярну сценку за життя придворних, а в центрі килима виткав герб старовинного княжого роду.

11. Зі зміною статусу компанії вона стала філією відомої зарубіжної фірми – змінилася і її інформаційна політика. Проте незмінною залишається інформаційна діяльність компанії.

12. Багато різних битв сталося на землі, і усі вони доводять, що не обов'язково війною, а в межах розуму можна домовитися з будь-яких питань.

13. На місці події людина лежала неушкодженою з опеченим обличчям.

14. Не зважаючи на те, що наша співробітниця закінчила технічний інститут, вона чудово розбирається у живописі.

15. Снаряд, що пробиває абсолютно все, може пробити броню, яку абсолютно нічим не проб'єш.

16. Як ви вважаєте, чи повинна міжнародна політика уряду в цьому питанні бути жорсткою? – Вона повинна бути ефективною.

17. Один зі свідків стверджував, що в момент нанесення Степаненко удару Макаренку, який нападав на нього стоячи на ганку вокзалу, що підноситься над землею на півтора метра, а Степаненко стояв на землі біля ганку. Інший свідок стверджував, що Макаренко стояв в той момент не на ганку, а на землі недалеко від будівлі вокзалу, потерпілий того часу стояв між Макаренком і ганком. Перший свідок показав, що Макаренко в момент нанесення удару стояв спиною до будівлі вокзалу, а інший – що він стояв обличчям до вокзалу.

18. У габровському анекдоті «реклама» співзвучна нашому часу, коли говориться: «Значить, це – найновіша тканина? Тільки учора отримав, прямо з фабрики! А вона не линюча? Та що ви! Більше місяця висіла на вітрині, і нічого їй не зробилося!».

19. На допиті Петренку задали запитання, де він ночував у ніч на 14 вересня. Виявилось, що він ночував у полі, в стозу соломи, недалеко від місця виявлення трупа Марченка. На питання, чи чув він уночі якийсь шум або крик людини про допомогу, Петренко відповів негативно. На повторному допиті Петренко показав, що коли він спав у полі, то чув крик про допомогу, що лунав з того боку, де лежав труп Марченка. Після цього він бачив, як від того місця тікав якийсь високий чоловік.

20. Театр, опера, балет – для душі. А хочеться чогось і для тіла. І дуже багато. Особливо для пенсіонерів. В мікрорайоні ж інколи і лавки не знайдеш, не кажучи про працюючі ліфти.

21. Хворий поступив до нашого відділення в несвідомому стані і відразу ж ознайомився з розпорядком (з пояснювальної записки лікаря).

22. Сьогодні вранці я зустріла жінку, яка була одягнена у хутра зі шкіри пітона.

23. При купівлі мертвих душ Чичиков говорить Собакевичу: – Мені чудно, справді: здається, між нами відбувається якась театральна вистава або комедія; інакше я не можу собі пояснити... Ви, здається, людина досить розумна, здобули відомості освіченості. Адже річ просто — фу-фу! Чого ж вона варта? Кому потрібна? — Та от ви ж купуєте, виходить потрібна. Тут Чичиков прикусив губу і не добрав, що відповісти (М. Гоголь).

24. «Ви б почитали що-небудь, – запропонував він, – а то, чи знаєте... – Вже і так читаю, читаю... – Відповів Шариков і раптом хижо і швидко налив собі половину склянки горілки. – Зіна, – тривожно закричав Пилип Пилипович, – прибирай, дитка, горілку, більше вже не потрібна. Що ж ви читаєте? У голові у нього раптом промайнула картина: незаселений острів, пальма, людина в звіриній шкурі і ковпаку. «Потрібно буде Робінзона»... – Цю... Як його... Листування Енгельса з цим... Як його – диявола – з Каутським. Борменталь зупинив на півдорозі вилку зі шматком білого м'яса, а Пилип Пилипович розплескав вино. Шариков в цей час приловчився і проковтнув горілку. Пилип Пилипович лікті поклав на стіл, вглядівся в Шарикова і запитав: – Дозвольте дізнатися, що Ви можете сказати з приводу прочитаного. Шариков знизав плечима. – Та не згоден я. – З ким? З Енгельсом або з Каутським? – З обома, – відповів Шариков» (М. Булгаков).

8. Вимога якого закону логіки виражається в наведених нижче положеннях.

1. В якості підстави для порушення кримінальної справи потрібна наявність достатніх даних, що вказують на склад злочину.

2. Порядок притягнення в якості обвинуваченого передбачає для цього обов'язкову наявність достатніх доказів, що дають підстави для звинувачення особи в скоєнні злочину.

3. Кожен доказ підлягає оцінці з точки зору допустимості і достовірності, а усі зібрані докази в сукупності – достатності для вирішення кримінальної справи.

4. Вирок суду має бути законним, обґрунтованим і справедливим. Вирок визнається законним, обґрунтованим і справедливим, якщо він прийнятий відповідно до вимог КПК України і виходить з правильного тлумачення кримінального закону. Необґрунтований вирок є підставою для відміни або зміни вироку.

5. Судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акту, крім випадків, передбачених цією статтею (ст. 337 КПК України).

6. Неправильним застосуванням кримінального закону є: неправильне тлумачення закону, що суперечить його точному сенсу. Застосування закону у зміненому вигляді не допускається.

Розділ III

Тема 4. Умовивід. Загальна характеристика умовиводу. Види умовиводів. Безпосередні умовиводи.

Практичне заняття № 1.

П л а н

1. Поняття про умовиводи. Структура умовиводів. Види знань, що містяться в умовиводі.
2. Види умовиводів за структурною відмінністю: дедукція, індукція, традукція (аналогія). Демонстративні та недемонстративні умовиводи.
3. Безпосередні умовиводи: структура і характер висновку. Види безпосередніх умовиводів: перетворення, обернення, протиставлення предикатіві.
4. Виводи за правилами логічного квадрата та за правилами модальних суджень.

Виконайте завдання 1 – 6.

1. Визначте засновки, висновок (якщо він наведений) і вид умовиводів (дедукція, індукція, традукція) в наступних прикладах.

***Приклад.** В місті N проводилися вимірювання радіаційного фону. Всього в місті N 12 мікрорайонів. У першому, третьому і шостому мікрорайонах рівень радіації відповідав нормі. Було зроблено припущення, що рівень радіації відповідає нормі на всій території міста. Засновки: «В місті N проводилися вимірювання радіаційного фону. Всього в місті N 12 мікрорайонів. У першому, третьому і шостому мікрорайонах рівень радіації відповідав нормі». Висновок: «Було зроблено припущення, що рівень радіації відповідає нормі на всій території міста». Вид умовиводу – індукція.*

*1. **Методист:** Жоден зі студентів, які вивчають право, не вивчає математику, проте деякі студенти, які вивчають математику, вивчають мистецтво. Окрім того, жоден студент, який вивчає літературу, не вивчає математику. Отже, деякі з тих, хто вивчає мистецтво, не вивчають право. 2. **Біолог:** Для характеристики котів прийняті категорії «Добрий мисливець» і «Поганий мисливець». Добрий мисливець може впіймати жертву вагою до половини ваги власного тіла. Усі добрі мисливці мають високий МЖ-показник (МЖ-показник дорівнює відношенню маси мускулів до маси жиру). Більшість диких котів є добрими мисливцями, разом з тим деякі домашні коти також є добрими мисливцями. Отже, деякі коти з високим МЖ-показником є домашніми. 3. Не може бути індивідуальної свободи без верховенства закону, оскільки не може бути індивідуальної свободи без соціальної справедливості, як і не може бути високої якості життя без соціальної справедливості, і не може бути соціальної справедливості без верховенства закону. 4. Дослідження, проведене серед студентів 123 вишів, виявило, що ті з них, які дрімали впродовж дня принаймні 15 хвилин, частіше страждали від безсоння, ніж ті, хто не вдавався до цього. Відомо також, що робітники промислових сейнерів, які мають нерегулярний сон, іноді у вигляді короткого дрімання, також потерпають від безсоння. 5. **Проректор:** Ми завжди маємо діяти, але лише в тому разі, якщо ми не розгубилися. Тому нам зараз не варто зупинитися і чекати на вказівки. **Ректор:** Той факт, що ми розгубилися, якраз і означає, що нам потрібно зупинитися. 6. Усі чоловіки люблять детективи. Це впливає з того, що я знаю, що Андрій їх прочитав дуже багато, Ігор також із захопленням читає їх, мій батько і брат часто купують їх у книгарнях. Ось і чоловік, що сидить навпроти мене, також тримає в руках детектив. 7. І. Кеплер писав про те, що «Земля подібно до людини має внутрішню теплоту, в цьому нас переконує вулканічна діяльність. Судинам живого тіла на Землі відповідають річки. Існує ще низка відповідностей. Але людина – жива істота, яка має душу. Отже, за І. Кеплером, Земля теж має душу» (Ф. Розенберг «Історія фізики»). 8. Припустимо, що ми зіставляємо двох людей: обидва вони народилися в одному і тому ж році, ходили в один і той самий дитячий садок, закінчили одну й ту саму*

школу, причому по усіх предметах отримали однакові оцінки, обоє не одружені. Про одного з них відомо, що він майстер спорту з футболу. Чи можна з достатньою вірогідністю зробити висновок, що і другий – теж майстер спорту з футболу? 9. У XIX ст. прибічники вульгарного матеріалізму Л. Бюхнер і Я. Молешотт, проводячи аналогію між печінкою і мозком, стверджували, що мозок виділяє думку так само, як печінка виділяє жовч. 10. **Менеджер:** Керівники офісів зазвичай для підвищення продуктивності праці персоналу застосовують структурний підхід: вони аналізують діяльність офісу, виокремлюють загальні операції й доручають їх виконання найбільш кваліфікованим фахівцям (наприклад, виокремлюють операції з підготовки текстів, їх редагування, дизайну, друку). Я винайшов ефективніший метод підвищення продуктивності праці в офісі, який ґрунтується на емпірично встановленому мною факті: продуктивність роботи офісних працівників монотонно зростає, якщо температура в офісі зменшується до 19⁰ С, а при подальшому зниженні температури – монотонно спадає. Отже, працівники офісу досягають максимуму продуктивності в роботі за температури 19⁰ С.

2. Виконайте перетворення наступних суджень.

Приклад. *Всі люди смертні. (SAP)*

Отже, жодна людина не є безсмертною. (SE~P)

1. Конституція є основним законом держави. Отже, ... 2. Демократичні країни не схвалюють агресивної зовнішньої політики. Отже, ... 3. Багато країн світу проводять незалежну зовнішню політику. Отже, ... 4. В часткових судженнях суб'єкт не розподілений. Отже, ... 5. Цивільні відносини регулюються однаково на всій території України. Отже, ... 5. Особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Отже, ... 6. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Отже, ... 7. Жоден студент цієї групи не є учасником програми академічної мобільності. Отже, ... 8. Деякі студенти не користуються смартфонами. 9. Деякі країни Європи є членами Євросоюзу. Отже, ... 10. Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Отже, ...

3. Виконайте обернення наступних суджень (якщо це можливо).

Приклад. *Всі люди смертні. (S⁺AP)*

Отже, деякі смертні є людьми. (PIS⁺)

1. Усі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки. Отже, ... 2. Деякі судження не є категоричними. Отже, ... 3. Норми, закріплені в міжнародних звичаях, вочевидь не є частиною національного законодавства України. Отже, ... 4. Деякі фахівці при проходженні конкурсу на вакантну посаду проходять психометричне тестування. Отже, ... 5. Рішення міжнародних організацій однозначно не входять до складу національного законодавства України. Отже, ... 6. Частина викрадених злочинцями речей уже знайдено. Отже, ... 7. Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Отже, ... 8. Деякі співучасники у справі визнали свою провину. Отже, ... 9. Батьки є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Отже, ... 10. Жоден зі студентів цієї групи не має закордонного паспорта. Отже, ...

4. Отримайте висновок шляхом протиставлення предикату з наступних суджень (якщо це можливо).

Приклад. *Всі люди смертні. (SAP)*

Отже, жоден безсмертний не є людиною. (~PES)

1. Усі громадяни України мають рівні права перед законом. Отже, ... 2. Деякі студенти не прийшли складати іспит з логіки. Отже, ... 3. Деякі майнові відношення не регулюються цивільним правом. Отже, ... 4. Жодна людина не ступала на Марс. Отже, ... 5. Деякі судження є модальними. Отже, ... 6. Довіреність, у якій не вказана дата її вчинення, є нікчемною. Отже, ... 7. Жодне з наведених в якості аргументів суджень не відповідає тезі. Отже, ... 8. Договір про збільшення позовної давності укладається у письмовій формі. Отже, ... 9. Залишення позову без розгляду не зупиняє перебігу позовної давності. Отже, ...

5. Для суджень, наведених в завданні 4, отримайте висновки за логічним квадратом.

Приклад. «Всі люди смертні» – істинне, отже «Деякі люди смертні» також істинне, а судження: «Жодна людина не смертна», «Деякі люди не смертні» – хибні.

6. Перевірте наведені безпосередні умовиводи на правильність. Якщо в висновку є помилка, виправте її.

Приклад. *Всі люди смертні. (S⁺AP)*

Всі смертні – люди. (P⁺AS⁻)

Висновок отримали шляхом обернення неправильно, оскільки в умовиводі змінили розподіленість термінів.

1. Всі студенти складають іспити. Отже, всі, хто складає іспити – студенти. 2. Деякі закони втрачають чинність. Отже, дещо з того, що втрачає чинність – не є законом. 3. Студенти першої групи не пропустили жодного практичного заняття. Отже, деякі з тих, хто не пропустив практичні заняття, не є студентами першої групи. 4. Жоден прокурор не є адвокатом. Отже, всі прокурори є адвокатами. 5. Розмір ренти встановлюється договором. Отже, все, що не встановлюється договором, не є розміром ренти. 6. Жоден адвокат не є прокурором. Отже, деякі прокурори не є адвокатами. 7. Договір довічного утримання (догляду), за яким передається набувачеві у власність нерухоме майно, підлягає державній реєстрації. Отже, усі договори, що підлягають державній реєстрації, є договорами довічного утримання (догляду), за яким передається набувачеві у власність нерухоме майно. 8. Плата за прокат речі встановлюється за тарифами наймодавця. Отже, дещо, що не встановлюється за тарифами наймодавця, не є платою за прокат речі. 9. Деякі з наведених в якості аргументів суджень не відповідають тезі. Отже, жодне з наведених в якості аргументів суджень не відповідає тезі. 10. Усі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки. Отже, деякі з тих, хто є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки – це фізичні особи.

**Тема 4. Умовивід. Дедуктивний умовивід.
Практичне заняття № 2.**

П л а н

1. Поняття «дедуктивний умовивід»: структура і характер висновку. Поняття про силлогізми. Прості і складні дедуктивні умовиводи.
2. Категоричний силлогізм, його структура.
3. Аксиома та загальні правила категоричного силлогізму.
4. Фігури та модуси категоричного силлогізму. Правила фігур. Правильні модуси.
5. Категоричний силлогізм із судженнями, що виділяють. Висновки із суджень з відношеннями.

Виконайте завдання 1–8.

1. Чи правильно побудовані наступні силлогізми? Якщо ні, то які загальні правила та правила окремих фігур у них порушені?

Приклад. 1. Усі закони (M⁺) – нормативно-правові акти (P).

2. Укази Президента України (S⁺) не закони (M⁺).

Отже, Укази Президента України (S⁺) не є нормативно-правовими актами (P⁺).

Силлогізм побудовано з порушенням загального правила категоричного силлогізму (якщо крайній термін нерозподілений у засновку, то він не може бути розподілений у висновку). Порушено 2-ге правило першої фігури категоричного силлогізму (менший засновок завжди судження ствердне).

В цьому прикладі термін P «нормативно-правові акти» нерозподілений у засновку, але розподілений у висновку тому, що в заперечних судженнях термін предикату завжди розподілений.

В даному прикладі менший засновок – судження заперечне.

Отже – силлогізм неспроможний.

1. Банківська комісія за сплату податків он-лайн на сайті nnn.com є стандартною для всіх видів податків (2,04%).

Громадянин N., який он-лайн сплатив податок на житлову нерухомість на сайті nnn.com, сплатив банківську комісію.

Отже, громадянин N., який он-лайн сплатив податок на житлову нерухомість на сайті nnn.com, сплатив 2,04%.

2. Жоден прокурор не суддя.

N. – суддя.

Отже, N. не є прокурором.

3. Деякі акцентуйовані особистості прагнуть до абсолютного порядку.

Деякі акцентуйовані особистості відносяться до афективно-екзальтованого типу.

- Отже, деякі афективно-екзальтовані люди прагнуть до абсолютного порядку
4. Усі письменники – майстри художнього слова.
Деяки юристи – письменники.
Отже, деякі юристи – майстри художнього слова.
5. Дайвінг — одна з форм підводного плавання, в якому нирець використовує певні технічні засоби для дихання під водою.
Богдан не займається дайвінгом.
Отже, Богдан не плаває з застосуванням певних технічних засобів для дихання під водою.
6. Деякі філософи пишуть вірші.
Усі філософи полюбляють міркувати абстрактно.
Деякі з тих, хто полюбляє міркувати абстрактно, пише вірші.
7. Кожен студент групи 3 написав звіт про практику.
N. – не є студентом 3-ї групи.
Отже, N. не написав звіт про проходження практики.
8. Неохайність – ознака розпаду особистості.
Процес розпаду особистості проявляється в самоізоляції.
Деякі випадки самоізоляції пов'язані з проявом неохайності.
9. Деякі студенти не відвідують студентський науковий гурток з філософії.
N. – студент.
Отже, N. не відвідує студентський науковий гурток з філософії.
10. Усі бакалаври для вступу до магістратури за юридичною спеціальністю складають тест загальної навчально-правничої компетентності.
Деякі бакалаври – харків'яни.
Отже, дехто з харків'ян складає тест загальної навчально-правничої компетентності для вступу до магістратури за юридичною спеціальністю.
11. Серфінг – це водний вид спорту.
Серфінг – акт ковзання на хвилі.
Отже, ковзання на хвилі є водним видом спорту.
12. Скримінг – спосіб співу в блек-метал.
Василь не застосовує скримінг.
Отже, Василь не співає в стилі блек-метал.

2. Зробіть висновок із засновків; визначте, спроможний цей силогізм чи ні.

Приклад: *Зрадник не керується моральними принципами.*

N. не зрадник.

Отже ...

В даному прикладі порушено загальне правило категоричного силогізму: якщо обидва засновки у категоричному силогізмі – судження заперечні, то силогізм неспроможний.

1. Зрадник приховує свої мотиви.
N. не зрадник.
?
2. Деякі судді – колекціонери.
Всі судді – юристи.
?
3. Деякі студенти, що навчаються в НЮУ імені Ярослава Мудрого, поїхали на дебатний турнір до Одеси.
N. – студент, що навчається в НЮУ імені Ярослава Мудрого.
?
4. Деякі автомобілі вироблено компанією Mercedes-Benz.
Деякі вертольоти вироблено компанією Mercedes-Benz.
?
5. Деякі прокурори мають червоний диплом магістра.
Всі прокурори – здійснюють прокурорський нагляд.
?
6. Кожен стоматолог має медичну освіту.
Дехто з харків'ян має медичну освіту.
?
7. Кожна людина прагне до щастя.

Метелик – не людина.

?

8. Кожен студент юридичної спеціальності вивчає іноземну мову.

N. не вивчає іноземну мову.

?

9. Мрії не шкідливо.

Мрії не збуваються.

?

10. Злочин – це кримінальне правопорушення.

Крадіжка – це кримінальне правопорушення.

?

11. Робітники шахти «Новгородівська» в цьому місяці отримали зарплату вчасно.

Працюючі члени родини N. в цьому місяці отримали зарплату вчасно.

?

12. Всі романси – музичні твори.

N. не написав жодного романсу.

?

3. Маючи більший засновок, сформулюйте менший засновок та висновок таким чином, щоб категоричний силізм став спроможним.

Приклад. Більший засновок Деякі громадяни через релігійні переконання відмовляються отримувати ID паспорти.

Менший засновок: Усі ID паспорти мають високий рівень захисту.

Висновок: Деякі документи, що мають високий рівень захисту, відмовляються отримувати громадяни через релігійні переконання.

IV фігура категоричного силізму:

1. Деякі $P \in M$ (I);

2. Всі $M \in S$ (A)

Деякі $S \in P$ (I)

Модус DIMARIS 4 фігури, силізм спроможний.

1. Будь-який юридичний закон – нормативно-правовий акт.

2. Серед колекціонерів є знавці мистецтва.

3. Студентське самоврядування діє на принципах незалежності від впливу політичних партій.

4. Студентське самоврядування дозволяє захистити інтереси студентів.

5. Всі студенти НЮУ імені Ярослава Мудрого мають електронні перепустки.

6. Деякі студенти беруть участь в роботі студентських наукових гуртків.

7. Жоден стоматолог не порадить евтаназію.

8. Деякі підручники надруковані у видавництві «Право».

9. Жодна фурія не може відмовитися від помсти.

10. Адміністративний арешт не застосовують до неповнолітніх.

11. Окремі студенти нашої групи не повернули підручники до бібліотеки університету.

12. Примусові заходи виховного характеру можуть бути застосовані виключно до неповнолітнього.

4. Доведіть, чому неспроможні наступні силізми.

Приклад. Матерія підкоряється закону збереження енергії.

Матерія мала яскравий колір.

Отже, дещо з того, що має яскравий колір, підкоряється закону збереження енергії.

Силізм неспроможний, Помилка пов'язана з порушенням загального правила категоричного силізму – помилка почетверіння термінів: матерія як наукова філософська категорія й матерія як тканина.

1. Етичні цінності університетської спільноти НЮУ імені Ярослава Мудрого визначаються Законом України «Про освіту».

Закон України «Про освіту» – нормативно-правовий акт.

Деякі нормативно-правові акти визначають етичні цінності університетської спільноти НЮУ імені Ярослава Мудрого.

2. Усі шахрайства – умисні діяння.

Деякі вбивства – умисні діяння.

Отже, деякі вбивства – шахрайства.

3. Конфлікт інтересів – суперечність між приватними інтересами членів спільноти.

В студентській групі 4 не спостерігається суперечність між приватними інтересами членів групи.

Отже, в студентській групі 4 немає конфлікту інтересів.

4. Аудиторія уважно слухала лектора.

Аудиторія вміщає 200 студентів.

Отже, 200 студентів уважно слухали лектора.

5. Фундаментальні принципи Великої Хартії Університетів (Magna Charta Universitatum) – це результат пропозиції, з якою у 1986 р. Болонський університет звернувся до провідних університетів Європи.

Кодекс академічної етики базується на фундаментальних принципах Великої Хартії Університетів.

Отже, Кодекс академічної етики – це результат пропозиції, з якою у 1986 р. Болонський університет звернувся до провідних університетів Європи.

6. Деякі екстраверти – сангвініки.

Богдан – сангвінік.

Отже, Богдан – екстраверт.

7. Сторона конфлікту має право ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності.

Жоден співробітник бібліотеки не має права ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності.

Отже, жоден співробітник бібліотеки не є стороною конфлікту.

8. Упереджене ставлення властиво гордим людям.

Надмірна критика співробітника є упередженим ставленням.

Отже, надмірна критика співробітника властива гордим людям.

9. Всі шахраї намагаються заволодіти чужим майном.

Деякі шахраї прагнуть отримати права на власність.

Отже, дехто з тих, хто прагне отримати права на власність, намагаються заволодіти чужим майном.

10. Деякі папуги – розмовляють.

Всі папуги – птахи.

Отже, деякі птахи розмовляють.

11. Всі авіаквитки на лоукости дешеві.

Деякі авіаквитки на МАУ дешеві.

Отже, деякі авіаквитки на МАУ – це авіаквитки на лоукости.

12. Деякі харків'яни відвідали в поточному році Євросоюз двічі.

Деякі студенти нашої групи відвідали в поточному році Євросоюз двічі.

Отже, деякі студенти нашої групи – харків'яни.

5. Зробіть висновок із наданих засновків, визначте фігуру силогізму. Встановіть, чи спроможний даний силогізм?

Приклад. Умисне ухилення від сплати податків карається штрафом.

N. повинен сплатити штраф.

Висновок: N. умисно ухилився від сплати податків.

Силогізм неспроможний. Висновок робиться за другою фігурою категоричного силогізму. За правилами другої фігури один із засновків повинен бути заперечним, а в даному силогізмі обидва засновки судження ствердні.

1. Особа, що не сплатила державне мито, не може наполягати на судовому розгляді своєї позовної заяви.

Микола – особа, що не сплатила державне мито.

?

2. Порушення Правил дорожнього руху водієм, якщо воно не тягне за собою кримінальної відповідальності, є адміністративним правопорушенням.

Адміністративне правопорушення не є злочином.

?

3. Всі студенти 5 групи успішно склали сесію.

Мирон – успішно склав сесію.

?

4. Деякі адвокати займаються питаннями нерухомості.
Всі, хто займаються питаннями нерухомості, добре знають житловий кодекс.

?

5. Усі студенти нашої групи, що приймають участь в театральній виставі, поїдуть до Києва на тиждень театального мистецтва.

Студенти, що зайняті виробничою практикою, не поїдуть до Києва на тиждень театального мистецтва.

?

6. Дива відбуваються щодня.
Деякі події не відбуваються щодня.

?

7. Шахрай – той, котрий дурих інших, зловживаючи їх довірою в корисливих цілях.
Деякі шахраї застосовують мобільні телефони.

?

8. Деякі студенти 2-ї групи не пишуть конспекти лекцій.
Іванка – не є студенткою 2-ї групи.

?

9. Особа, що вчинила шахрайство, притягується до кримінальної відповідальності.
Н. – притягується до кримінальної відповідальності.

?

10. Жоден студент нашої групи не вміє кататися на скейтборді.
Всі студенти 5 гуртожитку вміють кататися на скейтборді.

?

11. Кодекс академічної етики закріплює основні принципи академічної поведінки, яких мають дотримуватися всі учасники університетської спільноти.

Повага до людської гідності – основний принцип академічної поведінки, якого мають дотримуватися всі учасники університетської спільноти.

?

12. Застосування шпаргалок студентами суперечить кодексу академічної доброчесності.
Богдан користується шпаргалками на іспиті.

?

6. Спробуйте зробити висновки; якщо висновок зробити неможливо, визначте, які загальні правила категоричного силогізму та правила фігур порушено.

Приклад. P E M

S O M

?

В наведеному прикладі порушено загальне правило категоричного силогізму: з двох заперечних засновків висновок неможливий. Також за правилами II-ї фігури один із засновків повинен бути заперечним, а не обидва, й такого правильного модусу E O O II фігура немає.

M I P P E M M A P P E M P I M M A P P A M

S A M S O M M O S S A M S A M S A M M E S

? ? ? ? ? ? ?

7. В наведених прикладах порушено правила фігур, однак силогізми все ж таки є спроможними. З'ясуйте, завдяки чому.

Приклад : 1. Деякі вчені пишуть об'ємні наукові монографії.

2. Микола не вчений.

Отже, Микола не пише об'ємні наукові монографії.

1. M I P⁺

2. S⁺ E M⁺

S⁺ E P⁺

Правила фігур сформульовані на випадок, коли в частковоствердному судженні обидва терміни нерозподілені, бо, по-перше, таких випадків – більшість, й, по-друге, в такому разі правила будуть задовольняти всім варіантам суджень. Але в нашому прикладі частковоствердне судження показує підпорядкування термінів M і P, тому термін P буде розподілений (це важлива вимога для заперечного судження у висновку). За загальними правилами категоричного силогізму наведений приклад є спроможним.

1. Усі, хто має вищу медичну освіту, вважається лікарем.
Микола не має медичної освіти.
Отже, Микола не є лікарем.
2. Деякі лікарі – хірурги.
Деякі стоматологи – хірурги.
Отже, деякі стоматологи – лікарі.
3. Деякі юристи – адвокати.
Микола – адвокат.
Отже, Микола – юрист.
4. Жодна людина не має крил.
Деякі люди не юристи.
Отже, жоден юрист не має крил.
5. Серед людей є шахісти.
Деякі шахісти схильні до депресії.
Отже, дехто з тих, хто схильний до депресії – це люди.
6. Всі, хто має вищу юридичну освіту – юристи.
Всі нотаріуси – юристи.
Всі нотаріуси мають вищу юридичну освіту.
7. Кожен студент, що успішно пройшов курс навчання на бакалавра, отримує диплом бакалавра.
Н. отримав диплом бакалавра.
Отже, Н. – студент, що успішно пройшов курс навчання на бакалавра.
8. Деякі люди, що мають вищу освіту – юристи.
Деякі юристи – адвокати.
Всі адвокати – люди з вищою освітою.
9. Конституція – основний закон держави.
Закон України «Про вищу освіту» не Конституція.
Отже, Закон України «Про вищу освіту» не є основним законом держави.
10. Деякі нормативно-правові акти – це закони.
Деякі закони є законами, що вступили в силу в 2019 році.
Деякі закони, що вступили в силу в 2019 році, – це нормативно-правові акти.
11. Деякі люди мають вищу освіту.
Деякі харків'яни мають вищу освіту.
Деякі харків'яни – люди.
12. Деякі громадяни України – пенсіонери.
Деякі люди – громадяни України.
Деякі люди – пенсіонери.

8. Зробіть висновок із засновків, використовуючи властивості відношень, визначте спроможність силогізму. З'ясуйте вид відношень в цьому умовиводі: симетричний, рефлексивний або транзитивний.

Приклад. Арсен закінчив університет раніше за Антона, а Антон закінчив університет раніше за Ореста.

Висновок: Орест закінчив університет пізніше за Арсена – Силогізм спроможний.

Даний приклад – це умовивід з транзитивними відношеннями. За правилом транзитивності висновок може бути записаний ще й в такому вигляді: Арсен закінчив університет раніше за Ореста.

1. Пантелеймон Кулиш – сучасник Миколи Гоголя, Микола Гоголь – сучасник Тараса Шевченка.
2. Володимир Короленко народився раніше за Івана Франка, останній народився раніше за Лесю Українку.
3. Андрій Шевченко визнавався кращим футболістом України більше разів, ніж Анатолій Тимощук, а Анатолій Тимощук визнавався кращим футболістом України більше разів, ніж Тайсон.
4. Семен співробітник Остапа, Остап співробітник Василя.
5. Вбивство 22.01 за деталями схоже з вбивством, яке відбулося 7.04, а вбивство, яке відбулося 7.04, за деталями схоже зі вбивством, яке відбулося 30.04.
6. Говерла вище ніж Піп Іван Чорногірський (Чорна Гора), а Піп Іван Чорногірський вище ніж Туркул.
7. Олеся – подружка Ганни, а Ганна – подружка Оленки.

8. Будинок з німфами в Чернігові схожий з будинком з химерами в Харкові, а будинок з химерами в Харкові схожий з будинком з химерами в Києві.

9. Цивільний кодекс України вміщує більше статей, ніж Кримінальний кодекс України, а Кримінальний кодекс України вміщує більше статей, ніж Кодекс України про адміністративні правопорушення.

10. У травні міська прокуратура надала менше відповідей на електронні звернення громадян, ніж у вересні, а у вересні міська прокуратура надала менше відповідей на електронні звернення громадян, ніж у жовтні.

11. Ігор вважає, що концерти «95-го кварталу» смішніше, ніж концерти «Дизель шоу», а концерти «Дизель шоу» смішніше, ніж концерти «Мамахохотала».

12. Малюнок в першому блокноті був схожий з малюнком в другому блокноті, а малюнок з другого блокноту був схожий з малюнком, який знайшли в портмоне вбитого N.

Тема 4. Умовивід. Дедуктивний умовивід. Практичне заняття № 3.

П л а н

1. Суто умовний силлогізм.
2. Умовно–категоричний силлогізм, його правила та модуси.
3. Еквівалентно-категоричний силлогізм, його правила та модуси.
4. Розділово-категоричний силлогізм, його правила та модуси.
5. Лематичні силлогізми.
6. Ентимеми. Засоби відновлення повних умовиводів на підставі ентимем.
7. Полісиллогізм: структура і види. Скорочені і складноскорочені силлогізми (сорити та епіхейреми).

Виконайте завдання 1–9.

1. Прочитайте текст й побудуйте суто умовний силлогізм. Запишіть його структуру у вигляді схеми:

Приклад. Текст: «У Данії почали будувати паркан прямо на кордоні з Німеччиною. За задумом, 70 кілометрів огорожі завадять проникнути в країну диким кабанам, що мігрують, які можуть бути переносниками африканської свинячої чуми. Цю заразу вже виявили в тушах мертвих кабанів у Бельгії».

Будуємо суто умовний силлогізм: Якщо африканську свинячу чуму виявлено в тушах мертвих кабанів у Бельгії, то це означає, що дикі кабани з Бельгії є переносниками цієї інфекції. Якщо дикі кабани в Бельгії є переносниками африканської свинячої чуми, то неможна допускати проникнення їх в Данію. Якщо неможна допускати проникнення диких кабанів з Бельгії в Данію, то необхідно будувати паркан прямо на кордоні. Отже, якщо африканську свинячу чуму виявлено в тушах мертвих кабанів у Бельгії, то необхідно будувати паркан прямо на кордоні з Німеччиною.

Структура цього суто умовного силлогізму: 1. Якщо *a*, то *v*.

2. Якщо *v*, то *c*.

3. Якщо *c*, то *d*.

Отже, якщо *a*, то *d*.

1. Надавати транспортні послуги таксі в столиці Бельгії мають право тільки ті водії, які мають світловий сигнал таксі на даху автомобіля. Якщо таксі сервісу Uber не мають світлових сигналів на даху автомобіля, то сервісу Uber не видали ліцензію на надання транспортних послуг таксі в столиці Бельгії. Якщо сервісу Uber не видали ліцензію на надання транспортних послуг таксі в столиці Бельгії, то в Брюсселі суд з комерційних питань визнав незаконним роботу в бельгійській столиці сервісу Uber для замовлення таксі, передає 3 січня 2020 року La Libre Belgique.

2. У кожній країні є свої традиції, звичаї і, головне, закони, незнання яких гостями цих країн може накликати на них неприємності. У будь-якої держави є свої звичаї, традиції і норми, за якими дії, що вважаються у нас цілком прийнятними, там є кримінально караними. Тобто, наші громадяни не сприймають свої дії як злочин, для нас це нормальна поведінка, а за кордоном – кримінально каране діяння. В одній з арабських країн двоє громадян України, хлопець і дівчина, були затримані поліцією і засуджені на термін шість місяців позбавлення волі за те, що, зустрівшись в громадському місці, прилюдно поцілувалися. Здавалося б, звичайний поцілунок – і реальний термін.

3. 30 грудня 2018 року президент Польщі Анджей Дуда підписав закон про боротьбу проти африканської чуми свиней, який передбачає, зокрема, будівництво паркану на кордоні з Білоруссю і Україною, щоб запобігти міграції диких кабанів. Експерти вважають, що африканська чума свиней в Польщі з'явилася через заражених диких кабанів, які зайшли з території Білорусі і України. Як повідомив міністр сільського господарства Польщі Кшиштоф Юргель, будівництво обійдеться Варшаві в 30 млн євро.

4. Люди легко можуть виявитися жертвами наркоторговців, які, користуючись довірливістю наших громадян, просять їх перевезти посилки, що містять заборонені речовини. Наприклад, молода дівчина поїхала до нареченого до В'єтнаму і на його прохання перевезла посылку, про вміст якої нічого не знала. А в ній знаходилося три кілограми наркотиків! Зараз вона притягнута до кримінальної відповідальності, і по в'єтнамським законам їй загрожує смертна кара. Жениха її, природно, не знайшли. Це був звичайний наркоторговець.

5. Європейський суд юстиції в Люксембурзі визнав правоту французького будинку взуття Christian Louboutin в суперечці за ексклюзивне право на використання червоної підшви в туфлях на високих підборах. У рішенні суду зазначається, що марка, яка включає червоний колір підшви, не покривається заборонаю на реєстрацію форми взуття. Таким чином, суд визнав, що поєднання кольору, нанесеного на підшву туфель, може бути товарним знаком в ЄС. Процес про ексклюзивність червоного кольору у взутті Christian Louboutin тягнеться з 2012 року. Дизайнер Крістіан Лабутен подав позов проти голландської Van Haren. Ця марка продавала більш дешеві туфлі з червоною підшвою. Суд першої інстанції підтримав позицію французького будинку моди, а Van Haren довелося призупинити продажі цих моделей взуття. Голландська компанія подала апеляцію, яка в підсумку дійшла до вищої судової інстанції в ЄС. Після вердикту Європейського суду юстиції справа повернеться в суд Гааги. В Christian Louboutin очікують, що голландський суд захистить права марки.

6. Британський фотограф-натураліст Девід Слейтер залишив без нагляду фотоапарат, чим відразу скористалася 6-річна макака. У процесі вивчення незвичайного предмета, вона кілька разів натиснула на спусковий затвор і зробила серію знаменитих «мавпячих селфі». Зооохоронники подали судовий позов до федерального суду, стверджуючи, що саме мавпа, а не фотограф має авторські права на дані знімки. Борці за права тварин домагаються, щоб всі авторські відрахування за використання фотографій, були віддані макаці на прізвисько Наруто, а також її родичам в заповіднику індонезійського острова Сулавесі.

7. Бенджаміна Шрайбера визнали винним у вбивстві першого ступеня в 1997 році і засудили до довічного ув'язнення без можливості умовно-дострокового звільнення. У квітні 2018 року засудженого за вбивство доставили з в'язниці штату Айова в лікарню, де його серце було перезапущено п'ять разів. Тепер чоловік стверджує, що раз він пережив клінічну смерть, то фактично відбув свій довічний термін, а значить повинен бути негайно випущений на свободу. Чоловік стверджував, що оскільки він на якусь мить помер в лікарні, то його довічний термін закінчився. Окружний суд відхилив прохання Шрайбера, назвавши його вимоги «непереконливими і необґрунтованими». На думку судді, вирок Шрайбера залишиться в силі, поки медичний експерт не оголосить, що він помер.

8. Курйозний судовий процес між фермером і його сусідом відбувся в місті Дакс (Франція) в листопаді 2019 року. Чоловік поскаржився на качок свого сусіда-фермера Домініка Дауті. За словами позивача, птахи дуже голосно крикають, що перевищують дозволений рівень шуму. Також через крик він не може дозволити собі спати з відкритими вікнами. За свої страждання позивач попросив компенсацію в розмірі 3,5 тисячі євро.

9. Подружжя після перегляду будинку в Ізраїлі відправили орендодавцю повідомлення з декількома позитивними емоціями, в тому числі з пляшкою шампанського. Орендодавець розцінив це як згоду на оренду. Якщо орендодавець розцінив це як згоду на оренду, то він чекав на те, що подружжя орендує його квартиру. Якщо подружжя орендує його квартиру, то господар квартири буде отримувати орендну плату.

10. Прокурор просить скасувати ухвалу апеляційного суду та призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції. Стверджує, що з огляду на всі наявні в кримінальному провадженні дані про особу засудженого обрана міра покарання судом є м'якою. Зазначає, що суд апеляційної інстанції при залишенні апеляційної скарги прокурора без задоволення, в якій він не погоджувався з призначенням засудженому покаранням, всупереч вимогам ст.419 КПК України, не перевірів належним чином всіх її доводів та обґрунтованих відповідей на них не дав.

2. Прочитайте текст суто умовного силлогізму. Сформулюйте пропущений засновок, а також – висновок, побудуйте схему суто умовного силлогізму.

Приклад. *Якщо Петренко вранці вийшов з під'їзду о сьомій годині двадцять хвилин (А), він повинен був побачити водія червоного Рено (В), якщо Петренко може впізнати водія червоного Рено*

(C), то його показання будуть важливі для слідства (D).

1. Якщо Петренко вранці вийшов з під'їзду о сьомій годині двадцять хвилин, він повинен був побачити водія червоного Рено.

2. Якщо Петренко якщо він бачив водія червоного Рено, то може його впізнати (пропущений засновок).

3. Якщо Петренко може впізнати водія червоного Рено, то його показання будуть важливі для слідства.

Отже, якщо Петренко прийшов до офісу о восьмій годині сорок хвилин, то він може впізнати злочинця

$(A \rightarrow B), (B \rightarrow C), (C \rightarrow D).$

$(A \rightarrow D)$

1. У Каліфорнії поліцейські затримали чоловіка, який їв сандвіч на залізничній платформі. Його звинуватили в порушенні закону штату, який забороняє їсти на пероні, і заарештували.

2. Ігнорування (уникнення) – захисний механізм психіки, що полягає в несвідомому контролі інформації про джерело неприємного впливу. Інформація, яка турбує і може привести до конфлікту, не сприймається. Мається на увазі конфлікт, що виникає при прояві мотивів, які суперечать основним настановам особистості.

3. Обличчя вбитого адвоката було на диво спокійним, без ознак здивування або жаху, – що вказувало на те, що він не передбачав нещастя, і, скоріш на все, добре знав убивцю. Якщо останнього необхідно шукати серед клієнтів, родичей або знайомих загиблого адвоката, то вбивця – підступна людина.

4. Якщо працівник постійно відволікає співробітників питаннями, то у оточення така людина викликає дискомфорт. Якщо поведінка людини викликає дискомфорт у співробітників, то вони проявляють по відношенню до цього працівника своє негативне ставлення. Якщо працівник постійно відволікає співробітників питаннями, то в трудовому колективі назріває конфлікт.

5. Психолог: якщо Ви невпевнена в собі людина, то у Вас низька самооцінка. При низькій самооцінці людина проявляє нерішучість, а якщо мати постійні сумніви щодо своїх дій, то особистість неспроможна досягти поставленої мети.

6. Коли фахівці намагаються з'ясувати джерело поширення вірусу, то вони встановлюють як відбулася передача вірусу. Коли фахівці встановили як відбулася передача вірусу, вони оголошують відповідний карантин. Коли виникає вірусна епідемія, то встановлюється карантин.

7. Випадок пташиного грипу був зафіксований на агропідприємствах Хутір у Вінницькій області 18 січня 2020 року Держслужбою з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів у Вінницькій області. В Немировському районі Вінницької області на двох підприємствах умертвили майже 109 000 голів птиці через пташиний грип. 24 січня 2020 року було завершено дезінфекцію приміщень, де містилися птахи. У зв'язку з цим ЄС призупинила імпорт курятини з України.

8. Коли у 81-річної жінки стався інсульт, вона не змогла сама пересуватися. Якщо вона була лежачою, то їй була потрібна медична допомога. Якщо бабусі була потрібна допомога, то вона почала стукати по трубах. Коли жінка поважного віку стукала по трубах, то це почула її сусідка. Жінка подзвонила на номер «102» і повідомила, що її сусідка-бабуся потребує допомоги. Оперативно прибувши на місце події, патрульні допомогли донести жінку похилого віку до карети швидкої допомоги, яка доставила бабусю до лікарні.

9. Якщо судами безпідставно не визнано обтяжуючою покарання обставиною вчинення злочину відносно особи похилого віку, то прокурор звертається до апеляційного суду. Якщо прокурор вважає, що ухвала апеляційного суду не відповідає вимогам ст. 419 КПК України, то у касаційній скарзі прокурор просить скасувати ухвалу апеляційного суду щодо засудженого і призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

10. Якщо поступає сигнал «Пожежа», то пожежники через 60 секунд вже виїжджають на виклик. Якщо пожежники виїхали на виклик, вони не можуть стояти у заторах. Якщо пожежники не можуть чекати у заторах, то пожежні машини виїжджають на зустрічну смугу. Коли пожежники прибули на місце, насамперед треба перевірити, чи немає людей в приміщенні. Пріоритет – безумовно, людське життя, воно найцінніше.

3. Визначте модус умовно-категоричного силогізму, складіть формулу і перевірте, чи спроможний він.

Приклад. Кримінальна справа не порушується в тому разі ($\sim B$), коли немає ознак злочину ($\sim A$). Ознак злочину не встановлено ($\sim A$). Отже, кримінальну справу не порушено ($\sim B$).

$(\sim A \rightarrow \sim B), \sim A$

$\sim B$

Стверджуючий модус умовно-категоричного силогізму – *modus ponens*. Силогізм

спроможний.

1. Якщо в конкретному діянні знайдено сукупність закріплених у кримінальному законі ознак, за наявності яких вчинене суспільно небезпечне діяння визнається злочином, то суд встановлює склад злочину. Суд не встановив склад злочину. Отже, в конкретному діянні не знайдено сукупність закріплених у кримінальному законі ознак, за наявності яких вчинене суспільно небезпечне діяння визнається злочином.

2. Доводи захисника N. про те, що засуджений не мав умислу на вбивство потерпілого, є безпідставними, бо вони спростовані показаннями самого засудженого.

3. Корисливого мотиву нападу на потерпілого судом не доведено, тому судова колегія в кримінальних справах Верховного Суду України дії обох засуджених перекваліфікувала з ч. 3 ст. 142 на ч. 2 ст. 140 КК України як таємне викрадення індивідуального майна N.

4. Якщо істотність шкоди (частини другої статті 11 КК України) знаходить своє чітке відображення у визначенні об'єктивних ознак того чи іншого складу злочину, то застосування кримінально-правової норми про малозначність виключається. Не вірно, що істотність шкоди була знайдена у визначенні об'єктивних ознак по цій справі, отже застосування кримінально-правової норми про малозначність не виключається.

5. Якщо стороною обвинувачення в ході розгляду кримінального провадження було надано докази, які не підтверджують, що кримінальне правопорушення заволодіння чужим майном шляхом обману вчинене саме цими особами, а тому суд не міг покласти їх в основу обвинувального вироку. Стороною обвинувачення в ході розгляду кримінального провадження було надано докази, які підтверджують, що кримінальне правопорушення заволодіння чужим майном шляхом обману вчинене саме цими особами. Отже, суд поклав їх в основу обвинувального вироку.

6. Якщо представники опозиції говорять про факти зловживання владою в Тендерній палаті, то вони повинні підкріпити свої слова досить переконливими аргументами. Переконливих аргументів присутні не почули. Отже, не має сенсу вважати факти зловживання владою в Тендерній палаті встановленими.

7. Якщо архітектор проектує будинок, то він готує пакет документації, який визначає зовнішній вигляд і внутрішню структуру будинку з урахуванням основних будівельних конструкцій та інженерних систем.

8. Якщо під час судового засідання обвинувачений визнав свою провину, то суд визнає обставини, які пом'якшують покарання обвинуваченого. Обвинувачений під час судового засідання визнав свою провину. Отже, суд визнав наявність обставин, що пом'якшують покарання обвинуваченого.

9. Якщо колегія суддів вважає, що покарання, призначене засудженому, є справедливим, необхідним і достатнім для його виправлення та попередження вчинення ним нових злочинів, відповідає загальним засадам призначення покарання, визначеним ст. 65 КК України, то підстав вважати призначене засудженому покарання несправедливим внаслідок його суворості, про що йдеться у касаційній скарзі засудженого, немає.

4. Маючи умовний засновок, побудуйте умовно-категоричний силогізм за стверджуючим та заперечуючим модусами.

Приклад. Особа має право не відповідати на запитання ($\sim A$), якщо воно стосується лікарської таємниці (B).

1) стверджуючий модус: Якщо запитання стосується лікарської таємниці (B), то особа має право не відповідати на запитання ($\sim A$). Запитання, що поставив слідчий, стосується лікарської таємниці (B). Отже, свідок має право не відповідати на запитання ($\sim A$).

$$\underline{B \rightarrow \sim A, B}$$

$$\sim A$$

2) заперечний модус: Якщо запитання стосується лікарської таємниці (B), то особа має право не відповідати на запитання ($\sim A$). Не вірно, що свідок має право не відповідати на запитання ($\sim \sim A$). Отже, запитання, що поставив слідчий, не стосується лікарської таємниці ($\sim B$).

$$\underline{B \rightarrow \sim A, \sim \sim A}$$

$$\sim B$$

$$\underline{B \rightarrow \sim A, A}$$

$$\sim B$$

1. Якщо транспортний засіб визнано фізично знищеним, відшкодування шкоди виплачується в розмірі, який відповідає вартості транспортного засобу до ДТП.

2. Відповідно до ч. 1 ст.1200 ЦК України у разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні.

3. У частині першій статті 116 Регламенту Верховної Ради про поправки в законопроект передбачено, що пропозиції і поправки до законопроекту, який готується до другого читання, можуть вноситися лише до того тексту законопроекту, який прийнятий Верховною Радою за основу.

4. Якщо обвинувачений має на своєму утриманні малолітню дитину, то суд вправі визнати це, як обставину, яка пом'якшує покарання обвинуваченого.

5. Якщо громадянин законотрухняний, то він сплачує державні податки в повному обсязі.

6. Якщо у ДТП немає постраждалих (нікому не завдана шкода здоров'ю, життю), водії мають право самостійно скласти повідомлення про ДТП, т. з. «європротокол».

7. Якщо за наявності розписки шкода не була відшкодована, то в суді така розписка буде оцінюватись як обставина, що визнана сторонами.

8. Якщо в східній Польщі на індичій фермі зафіксовано спалах пташиного грипу, то для ліквідації вогнища зараження було знищено 40 000 індиків.

9. У касаційній скарзі захисник просить ухвалу апеляційного суду щодо ОСОБИ_1 змінити, бо вважає, що судом апеляційної інстанції не враховано в повному обсязі таку обставину: ОСОБА_1 має на утриманні матір – інваліда 2-ї групи.

10. Оскільки критерії визначення розміру відшкодування моральної (немайнової) шкоди, передбачені ч. 3 ст. 23 ЦК України, є не досить чіткими, то суди визначають розмір відшкодування далеко неоднаково.

5. Зробіть висновок із засновку еквівалентно-категоричного силлогізму усіма можливими способами. Формалізуйте умовиводи.

Приклад. Тільки якщо діяння є злочином (А), то воно є діянням, передбаченим кримінальним законом (В).

Громадянин N. скоїв злочин (А).

Громадянин N. скоїв діяння, передбачене кримінальним законом (В).

Стверджуючий модус: $((A \leftrightarrow B). A) \vdash B$. Це один зі способів отримання висновку.

1. Тільки якщо версія підтверджується, вона стає судовою версією. 2. Якщо відбитки пальців залишила одна й та ж особа, то їх візерунки будуть збігатись. 3. Тільки якщо він знає англійську мову, він зможе перекласти цей текст. 4. Тлумачення норми права має статус офіційного тільки в тому випадку, коли воно надано Конституційним Судом. 5. Якщо замок закодовано за допомогою сканеру сітківки ока, він може бути відкритий тільки однією людиною з цією сітківкою ока. 6. Якщо інформація подана у вигляді деякої послідовності символів (кодових комбінацій), то це закодована інформація. 7. Тільки якщо людина є фізично осудною особою, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність, вона є суб'єктом злочину. 8. Якщо і тільки якщо є неконтрольований стихійний процес горіння із загибеллю людей і знищенням матеріальних цінностей, то це пожежа. 9. Якщо ми здобули спосіб побудови системи знання, сукупність прийомів і операцій теоретичного і практичного освоєння дійсності, то ми здобули метод. 10. Індивід тільки тоді стає особистістю, коли він задіяний у суспільних відносинах, у спілкуванні з людьми.

6. Зробіть висновок із засновку за одним з модусів розділово-категоричного силлогізму.

Приклад. Вбивство могло статися або з корисливих мотивів (А), або з необережності (В), або з хуліганських мотивів (С), або на ґрунті неприязних стосунків (D).

Не вірно, що N. був вбитий з корисливих мотивів ($\sim A$), й не вірно, що N. був вбитий з хуліганських мотивів ($\sim C$), та не вірно, що N. був вбитий на ґрунті неприязних стосунків ($\sim D$).

Отже, N. був вбитий з необережності (В).

Модус заперечно-ствердний розділово-категоричного силлогізму:

$A \vee B \vee C \vee D, \sim A \wedge \sim C \wedge \sim D.$

В.

1. Організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, або утворила організовану групу чи злочинну організацію, або керувала нею, або забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності організованої групи, або злочинної організації. Організатор серії крадіжок Лютко керував їх підготовкою.

2. Смерть наступила або в наслідок нещасного випадку, або через суїцид, або шляхом вбивства, або за природних обставин.

3. Докази можуть бути особистими, письмовими та речовими.

4. Доказами можуть бути будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом

порядку суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення сторін.

5. При застосуванні способу захисту права, передбаченого п. 9 ч. 2 ст. 16 ЦК України, помилки в основному полягали в поширенні його на випадки, для яких законом відшкодування моральної шкоди не передбачене (на договори оренди, інвестиції, позики, кредиту, банківського вкладу), або у відмові в застосуванні відшкодування моральної шкоди, яке передбачено законом (наприклад, завданої прийняттям нормативно-правового акту).

6. За рахунок держави відшкодовується заподіяння моральної шкоди, що спричинена незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, місцевого самоврядування або їх посадових чи службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

7. Перемогти в дебатних змаганнях можна або випадково, або завдяки своїй майстерності, або тому, що в турнірі грали слабкі опоненти.

8. Судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства (п. 2. Ст. 1 закону України «Про судоустрій України»).

7. З'ясуйте вид дилеми, зробіть висновок, побудуйте схему дилеми.

Приклад. Якщо *N.* усвідомлював наслідки своїх дій (*A*), то він людина підступна (*B*); якщо все трапилося випадково (*C*), то він має властивості гравця (*D*). Але або *N.* усвідомлював наслідки своїх дій (*A*), або все трапилося випадково (*C*). Висновок: отже, *N.* – людина підступна (*B*) або він має властивості гравця (*D*). Це складна конструктивна дилема:

$$\underline{(a \rightarrow b) \wedge (c \rightarrow d), a \vee c}$$

$$b \vee d.$$

1. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» і ст. 48 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» на органи масової інформації не може бути покладено обов'язок по відшкодуванню моральної шкоди за поширення відомостей, які не відповідають дійсності, якщо вони містились в офіційних повідомленнях або на органи масової інформації не може бути покладено обов'язок по відшкодуванню моральної шкоди за поширення відомостей, які не відповідають дійсності, якщо вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим засобом інформації з посиланням на нього, або на органи масової інформації не може бути покладено обов'язок по відшкодуванню моральної шкоди за поширення відомостей, які не відповідають дійсності, якщо вони містились в офіційних виступах посадових осіб.

2. Розмір моральної шкоди за час незаконного перебування громадянина під слідством відповідно до ст. 13 Закону України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду" має бути не меншим однієї мінімальної заробітної плати за кожен місяць чи розмір моральної шкоди за час незаконного перебування громадянина під судом відповідно до ст. 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» має бути не меншим однієї мінімальної заробітної плати за кожен місяць перебування.

3. Директор школи розмірковує: якщо я підпишу звернення батьків учнів класу щодо хуліганської поведінки учня *N.*, то його батьків оштрафують за неналежне виховання свого сина, а якщо я заблокую звернення батьків класу щодо хуліганської поведінки учня *N.*, то *N.* продовжуватиме зривати уроки та ображати учнів класу. Треба або підписати звернення батьків, або заблокувати його.

4. Якщо відшкодування моральної шкоди здійснюється при заподіяній поширенням відомостей, що не відповідають дійсності і порочать честь, гідність чи ділову репутацію громадянина *N.*, то згідно з п. 2 ч. 2 ст. 258 ЦКУ застосовується строк позовної давності в один рік. Або якщо відшкодування моральної шкоди громадянин *N.* здійснюється у випадках, передбачених трудовим законодавством (ст. 233 КЗпП України), то строк позовної давності складає три місяці. Або якщо відшкодування моральної шкоди громадянина *N.* впливає з порушення особистих немайнових прав, строки позовної давності відповідно до ст. 268 ЦКУ не застосовуються.

5. Якщо поет від Бога, то його талант визначається як геніальність, якщо поет від самолюбства, то його талант має демонічну природу. Поети або від Бога, або від самолюбства.

6. Якщо *N.* поїхав до Києва поїздом, то він буде в місті завтра вранці; якщо *N.* поїхав до Києва автомобілем, то він буде у столиці вже сьогодні ввечері; якщо *N.* поїхав до Києва маршрутною, то він буде в Києві вночі. *N.* або поїхав поїздом, або поїхав автомобілем, або поїхав маршрутною.

7. При відшкодуванні моральної шкоди, завданої особі незаконними діями працівників виконавчої служби, застосуванню підлягають положення загального законодавства про моральну

шкоду, а саме ст. 1167, ст. 1173 ЦК України. Постанова Судової палати у цивільних справах ВС від 11.09.2013 у справі №6-48цс13. або при відшкодуванні моральної шкоди, завданої особі незаконною бездіяльністю працівників виконавчої служби, застосуванню підлягають положення загального законодавства про моральну шкоду, а саме ст. 1167, ст. 1173 ЦК України. Постанова Судової палати у цивільних справах ВС від 11.09.2013 у справі №6-48цс13.

8. У деяких середньовічних країнах Європи, якщо засуджений мав привілейоване становище, кат ламав над його головою шпагу, якщо ж він не був звільнений за законом від тілесних покарань, то над ним відбувалося покарання батогами. Засуджений або звільнений за законом від тілесних покарань, або не звільнений за законом від тілесних покарань.

9. Якщо фізична особа зазнала фізичного болю та страждань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, то ця особа має право на відшкодування моральної шкоди; якщо фізична особа зазнала душевних страждань у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, то ця особа має право на відшкодування моральної шкоди; якщо фізична особа зазнала душевних страждань у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна, то ця особа має право на відшкодування моральної шкоди; якщо фізична особа зазнала приниження честі та гідності, а також ділової репутації, то ця особа має право на відшкодування моральної шкоди.

10. Фактичні дані не повинні мати значення доказів, якщо вони отримані внаслідок провадження дій, які взагалі не передбачені законом, чи у спосіб, який суперечить вимогам закону (відповідно до ст. 19 Конституції України «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»); або фактичні дані не повинні мати значення доказів, якщо вони отримані при здійсненні процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; або фактичні дані не повинні мати значення доказів, якщо вони отримані у вигляді показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, зокрема, без роз'яснення права свідка відмовитись давати показання щодо самого себе, членів сім'ї та близьких родичів, або з введенням допитуваного в оману щодо характеру й обсягу останніх (наприклад, допит підозрюваного в ролі свідка, або не роз'яснення йому чи потерпілому права відмовитись від будь-яких показань), або фактичні дані не повинні мати значення доказів, якщо вони отримані з порушенням процесуальної форми слідчої дії (наприклад, проведення обшуку без понятих тощо).

8. Відбудуйте ентимему до повного силогізму (відновіть пропущену частину силогізму), перевірте правильність його висновку.

***Приклад:** Суддя повинен бути незалежним від громадського тиску.*

N. – суддя.

Пропущено висновок – N. повинен бути незалежним від громадського тиску.

I фігура категоричного силогізму, модус BARBARA. Силогізм спроможний.

1. Студент N. не вивчає логіку, бо N. не є студентом юридичного вишу.

2. Якщо фактичні дані як докази одержані уповноваженим на те суб'єктом, то суд бере їх до уваги при вирішенні справи. Фактичні дані як докази одержані уповноваженим на те суб'єктом.

3. Сучасні пасажирські літаки мають або гвинтові, або турбогвинтові, або реактивні двигуни. Цей пасажирський літак має реактивний двигун.

4. Якщо студент не склав усі державні іспити, то він не отримує диплом бакалавра. Студентом складено усі державні іспити.

5. Ан-225 «Мрія» – літак. Отже, Ан-225 «Мрія» має крила.

6. Шахрайство можливо виключно з прямим наміром. Отже, N. не визнано судом шахраєм.

7. Усі студенти складають іспити. N. складає іспити.

8. Властивостями доказу є такі невід'ємні його ознаки як належність, допустимість, достовірність доказів, достатність. За справою N. докази були достовірні.

9. Допустимість доказів означає правову придатність їх для використання у кримінальному процесі як аргументів у доказуванні. Докази по справі N. – допустимі.

10. Відшкодування шкоди, завданої майну та здоров'ю особи у зв'язку з дорожньо-транспортною пригодою, є найпоширенішими випадками, коли вирішується питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Деякі справи судді N., що призначені на сьогодні, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої майну та здоров'ю особи у зв'язку з дорожньо-транспортною пригодою.

9. З даного засновку побудуйте полісилогізм. Формалізуйте його структуру. Визначте вид. Надайте скорочені і складноскорочені форми (сорит та епіхейрему).

Приклад. Усі юристи мають вищу юридичну освіту.

Усі прокурори - юристи.

Усі прокурори мають вищу юридичну освіту.

N. – прокурор.

N. має вищу юридичну освіту.

Прогресивний полісилогізм.

$A \in B$

$C \in A$

$C \in B$

$D \in C$

$D \in B$

Прогресивний сорит:

Усі юристи мають вищу юридичну освіту.

Усі прокурори - юристи.

N. – прокурор.

N. має вищу юридичну освіту.

1. Усі закони є нормативно-правовими актами. 2. Усі викладачі правових дисциплін мають юридичну освіту. 3. Жоден юрист не повинен порушувати закони. 4. Деякі нормативно-правові акти є конституційними законами. 5. Злочин – суспільно небезпечне діяння.

Тема 4. Умовивід. Недедуктивні умовиводи. Практичне заняття № 4.

П л а н

1. Загальна характеристика та види недедуктивних (ймовірних) умовиводів.
2. Структура та види індуктивних умовиводів.
3. Індуктивні методи встановлення причинних зв'язків.
4. Статистичні узагальнення.
5. Традукція: загальна характеристика, структура та види умовиводів за аналогією. Умови, що підвищують ступінь імовірності висновків за аналогією.

Виконайте завдання 1 - 6.

1. Які види індукції використовуються в наведених прикладах? Побудуйте схему міркування.

Приклад. Після перевірки контрольної роботи викладач прийшов до висновку, що всі студенти 1-го потоку засвоїли матеріал змістовного блоку № 3. Висновок про наявність у класу «студенти 1-го потоку» ознаки «засвоїли матеріал змістовного блоку № 3» зроблено на основі наявності цієї ознаки у кожного елемента даного класу. Повна індукція. Схема:

S 1 – P

S 2 – P

S n – P

...

{S 1, S 2, ... S n} = K

K – P

1. В місті N проводилися вимірювання радіаційного фону. Всього в місті N. 12 мікрорайонів. У першому, третьому і шостому мікрорайонах рівень радіації відповідав нормі. Було зроблено припущення, що рівень радіації відповідає нормі на всій території міста. 2. У квартирі 10 проживає родина Носенко, що складається з шести осіб: глава сім'ї В. Носенко, його дружина О. Носенко, їхні діти Андрій і Михайло, батьки С. Носенко і Є. Носенко. Андрій закінчив господарсько-правовий факультет НЮУ імені Ярослава Мудрого і працює в банку, Михайло служить у лавах ЗСУ. Значить, всі проживаючі в квартирі 10 повнолітні. 3. Відомо, що у Й. С. Баха в п'яти поколіннях його предків налічується 18 музичних обдарувань. Багато талановитих людей було в роду Ч. Дарвіна. Отже, здатності людини зумовлені тим, наскільки талановиті його предки. 4. У коня, мавпи, вовка і багатьох інших тварин при їжі рухається лише нижня щелепа. Значить, у всіх тварин при їжі рухається тільки нижня щелепа. 5. Усі чоловіки люблять детективи. Це впливає з того, що я знаю, що Андрій їх прочитав дуже багато, Ігор також із захопленням читає їх, мій батько і брат часто купують їх у книгарнях. Ось і чоловік, що сидить навпроти мене, також тримає в руках детектив. 6. Італія –

республіка, Португалія – республіка, Франція – республіка, Фінляндія – республіка. Італія, Португалія, Франція, Фінляндія – західноєвропейські країни. Всі західноєвропейські країни є республіками. 7. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство, зґвалтування, умисне нанесення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень настає з 14 років. Ці злочини належать до особливо тяжких злочинів проти особи. Отже, за всі особливо тяжкі злочини проти особи кримінальна відповідальність настає з 14 років. 8. При звільненні заручників, які були захоплені терористами, в сутичці один зі злочинців був убитий, двоє поранені, інші здалися. Жоден із заручників не постраждав. Таким чином, всі заручники були звільнені, терористи знешкодовані. 9. На експертизу надійшло 10 квитанцій. Дослідивши кожну з них, слідчий дійшов висновку, що всі вони підроблені. 11. Н. погано написав контрольну по першому змістовному блоку. П., Р., С. також погано написали цю контрольну. Н., П., Р., С. навчаються в групі № 03-19-03. Декан факультету дійшов висновку, що всі студенти цієї групи навчаються погано. 12. У справі про вбивство громадянина М. було встановлено такі факти: обвинувачуваний К. був зацікавлений у вбивстві М. і підшукував способи і можливості для цього. Він двічі робив замах на життя М. У день убивства обвинувачуваний К. поїхав до лісу вслід за М.: той поїхав туди на полювання. Труп М. було знайдено в тому ж лісі. Біля трупа виявився гребінець обвинувачуваного К. На одязі померлого М. виявлені плями крові, що збігаються з групою крові обвинувачуваного К., а на одязі К. знайдені плями крові, яка за групою збігається з кров'ю вбитого. Вдома у обвинувачуваного К. під час обшуку було знайдено пістолет зі слідами нещодавно зробленого пострілу. Досліджуючи кулю, вийняту з трупа, і кулю, одержану від експериментального пострілу з названого пістолета, експерт дав категоричний висновок, що куля, вийнята з трупа, була вистріляна із пістолета, знайденого під час обшуку в К. На нікельованій пряжці поясу, знятого з трупа М., виявлено засохлий кривавий відбиток пальця, котрий, як встановлено експертизою, було залишено вказівним пальцем правої руки К. На підставі цих фактів суд дійшов висновку, що вбивство гр-на М. скоїв обвинувачуваний К. 13. У фермерському господарстві «А» було викрадено з току велику кількість зерна. У ході попереднього слідства встановлено такі факти: на відстані 500 метрів від току було виявлено два мішки з зерном. Від цього місця до лісозахисної смуги вела малопримітна стежина, на котрій були виявлені зерна пшениці. У лісозахисній смугі, куди вела стежина, було виявлено кілька дерев із зів'ялим листям. Огляд дерев показав, що вони не мають коріння, спилані і ввіткнуті у скопану землю. Під деревами були виявлені ями, а в ямах понад дві тонни зерна. Біля ями було знайдено лопату. Оглядом мішків, виявлених неподалік від току, було встановлено, що на одному з них наявні латки, на внутрішнім боці яких виведені літери «КСФ» і «КНГ», написані кольоровим олівцем. Житель села М., допитаний як свідок, показав, що він останніми днями неодноразово бачив, як сторож току К. ходив до лісозахисної смуги з пилкою-ножівкою і лопатою. Той же свідок, оглянувши лопату, виявлену в лісозахисній смугі, упізнав її як таку, що належить сторожу току К. Під час обшуку у К. було знайдено під стійком сіна пилку-ножівку. На пропозицію видати пилку, зроблену слідчим перед проведенням обшуку, К. відповів, що він пилки не має. Літери «КСФ», написані на мішку, відповідають ініціалам К. Семена Федоровича і літери «КНГ» відповідають ініціалам його дружини К. Надії Гаврилівни. Графічна експертиза дійшла висновку, що літери «КСФ» виконані Семеном Федоровичем К., а літери «КНГ» – його дружиною, Надією Гаврилівною К. Криміналістична експертиза встановила за стволами спиланих дерев, що дерева могли бути спилані пилкою-ножівкою, виявленою у К. Агрномічна експертиза встановила, що зерно, знайдене в мішках і ямах, за своїми ознаками схоже із зерном, яке знаходиться в буртах на току господарства «Зоря». На підставі переліку фактів, узятих за взаємозв'язком, був зроблений висновок, що крадіжка зерна з току колективного господарства «Зоря» скоєна сторожем току К.

2. Проаналізуйте наступні міркування: знайдіть засновки і висновки в умовиводі кожної зі сторін, вкажіть вид умовиводу.

***Приклад.** Інформація про вчинення такого роду злочинів, як хуліганство, показує, що 95 зі 100 випадків хуліганських дій вчиняються у стані алкогольного сп'яніння. Значить, частота хуліганства, пов'язана з алкогольним сп'янінням, визначається як 95/100, тобто дорівнює 95%.*

В засновку міститься статистична інформація: «95 з 100 випадків хуліганських дій вчиняються у стані алкогольного сп'яніння». Висновок: «Частота хуліганства, пов'язана з алкогольним сп'янінням, визначається як 95/100, тобто дорівнює 95%». Вид умовиводу: індукція, статистичне узагальнення, де загальна кількість складових досліджуваної групи (зразок випадків) $t=100$; число випадків, в яких цікавить дослідника ознака $n = 95$; частота прояву даної ознаки $f(p) = n/t = 0,95$.

1. Верховний Суд США в справі «Дотард проти Роулінсона» (DOTHARD vs RAWLINSON, 433 U.S. 321 (1977)) при обговоренні питання про те, чи є таким, що порушує принцип рівності, а отже неконституційним, адміністративне положення, яке встановлює критерії ваги і зросту для жінок, які

звертаються із заявою про прийом на роботу в якості виправних радників в установи особливо суворого режиму, використовував наступну аргументацію: «Хоча жінки у віці 14 років і старше складають 52,75% населення штату Алабама і 36,89% сукупної робочої сили, вони займають лише 12,9% посад виправних радників. При розгляді впливу, що чиниться мінімальними вимогами щодо зросту і ваги на різницю у відсотку найму в залежності від статі, окружний суд виявив, що при дотриманні вимоги щодо росту в 160 см з числа кандидатів випадає 33,29% жінок в Сполучених Штатах у віковій групі від 18 до 79 років і лише 1,28% чоловіків, у той час як вимога по відношенню до ваги у 54 кілограма виключає 22,29% жінок і 2,35% чоловіків в тій же віковій групі. При поєднанні вимог щодо зросту і ваги вимоги, висунуті в Алабамі, виключають 41,13% жінок і менше 1% чоловічого населення. Виходячи з цього, окружний суд визнав, що Ролінсон представила на його розгляд випадок явної незаконної дискримінації за ознакою статі».

2. У справі Скіннера [Skinner v. Railway Labor Executives' Association (109 S.Ct. 1402, 103 L. Ed.2d 639 (1989))] суд наводить наступний аргумент за правомірність державного втручання в права службовців залізничних компаній: «В результаті зловживання алкоголем і наркотиками службовці з 1975 по 1983 рік стали винуватцями 45 серйозних аварій, які спричинили 34 смертних випадки, 66 випадків заподіяння серйозної шкоди здоров'ю і завдали матеріальних збитків на суму понад 28 мільйонів доларів. Крім того, загинуло 19 самих працівників».

3. Справа Саллі Кларк (див.: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/2698425.stm).

9 листопада 1999 р. Саллі Кларк, 35-річна адвокат, була засуджена за вбивство двох своїх дітей. Крістофер, її старший син, помер в трьохмісячному віці за три роки до цього. Причиною смерті дитини визнали «синдром раптової дитячої смерті» («Sudden Infant Death Syndrome» або «SIDS»). Другий син Саллі Кларк, Гаррі, помер у двохмісячному віці рік по тому. Його смерть здалася підозрілою патологоанатомів Міністерства внутрішніх справ Великобританії, який проводив розтин. Ознайомившись з обставинами смерті першої дитини, патологоанатом дійшов висновку, що його смерть також підозріла. Саллі Кларк була арештована через кілька тижнів і зрештою засуджена Судом міста Честер.

Експерти, викликані стороною обвинувачення, вивчили всі доступні медичні докази, включаючи звіти про розтин, і заявили, що на їх підставі можна зробити висновок, що обидва вбивства були вчинені навмисно, шляхом «струшування» або задушення.

Під час розгляду справи Саллі Кларк в суді першої інстанції (1999 р.) професор Рой Мідоу писав передмову до звіту про дослідження під назвою «Раптова непередбачена смерть немовлят» («Sudden Unexpected Deaths in Infancy»). При складанні цього звіту науково-дослідна група використовувала дані про смерть 400 дітей за 3 роки, метою дослідження було з'ясування факторів ризику, обставин, пов'язаних з раповими смертями немовлят, визначення факторів, що підвищують ймовірність такої смерті в сім'ї. Вчені розглядали такі фактори, як вік матері, шкідливі звички (куріння), а також враховували, чи отримує в сім'ї хтось щомісячну зарплату чи ні. У суді Рой Мідоу пояснив, що за результатами досліджень ймовірність смерті дитини в сім'ї Саллі Кларк дорівнює 1 на 8543. Для визначення ймовірності смерті двох дітей професор звів ймовірність в квадрат, і заявив, що вона дорівнює 1 на 73 мільйони, тобто такий збіг обставин відбувається раз на 100 років (http://www.ted.com/talks/lang/ru/peter_donnelly_shows_how_stats_fool_juries.html).

Через кілька тижнів після суду над Саллі Кларк в Медичному журналі була опублікована наукова стаття, в якій говорилося про те, що смерть дитини від SIDS не є подією випадковою, і ймовірність «повторення» SIDS в одній і тій же сім'ї може відбуватися в Англії кожні 18 місяців, а не один раз за 100 років, як стверджував експерт з боку звинувачення. Експерти на стороні захисту стверджували, що докази не переконливі, а також що причини як першої, так і другої смерті досі не зрозумілі.

Суду присяжних було представлено два варіанти: або обвинувачена вчинила злочин, або її діти померли по край рідкісній, незрозумілій причині. При цьому сторона обвинувачення заявляла, що ймовірність другого варіанту дорівнює 1 на 73 мільйони. У суді було поставлено питання: «Яка ймовірність того, що діти померли природною смертю?», проте, доречніше було б поставити запитання: «Що більш ймовірно: природна смерть або умисне вбивство?», щоб оцінити ймовірність вбивства матір'ю своїх двох рідних дітей, і порівняти її з ймовірністю природної смерті.

Експерт на стороні захисту приводив у суді результати своїх власних досліджень. Він розповів, що 1/3 всіх випадків «повторної» смерті немовляти в родині відбувається по рідкісній, поки невідомій причині, 1/3 є наслідком насильства над дітьми, і 1/3 – наслідки «синдрому раптової дитячої смерті».

Тобто ймовірність невинності Саллі Кларк дорівнювала 2 до 3, а не 1 до 73 мільйонів. Ще один свідок – експерт на стороні захисту, Філіп Девід заявив у суді, що використовуючи метод обчислення ймовірності, яким користується сторона обвинувачення (тобто просте зведення в квадрат), можна обчислити ймовірність вбивства батьками двох своїх рідних дітей – вона дорівнює 1 на 2152224291.

3. Знайдіть засновки, сформулюйте за необхідності висновок, запишіть структуру міркування, визначте за допомогою яких логічних методів отримано висновок.

Приклад. При роз'ясненні структури імплікативного судження викладач навів три приклади з різним змістом: 1. «Якщо іде дощ, то дорога мокра»; 2. «Якщо слово стоїть на початку речення, то воно пишеться з великої літери»; 3. «Якщо при повторному розгляді закон буде прийнятий у тій самій редакції не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, то Президент зобов'язаний підписати його протягом 10 днів з дня повторного прийняття». При аналізі цих прикладів було звернено увагу на один і той самий сполучник «якщо ..., то ...», що дає підставу всі ці три судження записати однією і тією самою формулою. Засновки: 1. «Якщо іде дощ, то дорога мокра»; 2. «Якщо слово стоїть на початку речення, то воно пишеться з великої літери»; 3. «Якщо при повторному розгляді закон буде прийнятий у тій самій редакції не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, то Президент зобов'язаний підписати його протягом 10 днів з дня повторного прийняття». Висновок: Оскільки усі ці судження схожі в наявності в них сполучника «якщо ..., то ...», то це дає підставу всі ці три судження записати однією і тією самою формулою.

$ABC - a$

$ADE - a$

$AFG - a$

$A \in \text{причиною } a$

Висновок в міркуванні отримано за допомогою методу єдиної схожості.

1. Порівнюючи свідоцтво про хворобу Н. та інші медичні довідки, що містилися в пенсійній справі, слідчий звернув увагу на те, що хоча ці документи значилися як видані різними установами і в різний час, вони були виконані одним і тим самим почерком. Збігалися загальні ознаки почерку, особливо виділялися збіги у написанні букв «м», «б», «в», «я» і цифр «5», «3», «9». У пенсійній справі були також дві заяви, написані Н. Коли слідчий порівняв почерк, яким написані ці заяви, із почерком в медичних документах, то виявив повний збіг як у загальних, так і в окремих ознаках почерку. Слідчий дійшов висновку, що документи в пенсійній справі підробив сам Н. 2. Газ, який помістили в термічно закриту посудину, нагрівається. При цьому збільшується тиск газу. Отже, причина збільшення тиску газу – збільшення температури. 3. Співробітники патрульної поліції переслідували вкрадений автомобіль. Викрадачі заїхали в ліс і там кинули авто. Двох, А. і Б., було затримано. Але в процесі проведення слідчого експерименту було встановлено, що ані А., ані Б. не можуть водити машину. Отже, у них був співучасник – кваліфікований водій. 4. Зважувалася доза речовини певного хімічного складу. З'ясувалося, що загальна вага дози трохи більша за вагу складових частин речовини, що припускається формулою. Надмірність ваги засвідчувала наявність домішки. Так був відкритий хімічний елемент літій. 5. Кожного разу, коли я вживаю певну їжу, я завжди захворюю на певну хворобу, і як тільки я відмовляюся від цієї їжі, то закінчується і моя хвороба. 6. Сад, де вирощувалися груші сорту Вільямсія, буйно квітнув, але не родив, хоча кліматичні умови були сприятливі. Виникло питання: чому? Було помічено, що плодоносили тільки ті дерева Вільямсії, поблизу яких росли груші сорту Фаворитка, що випадково збереглися. З цього був зроблений висновок, що сусідство з Фавориткою перебуває в причинному зв'язку з родючістю дерев Вільямсії. 7. На одному з підприємств зв'язку було три випадки вчинення крадіжки однаковим способом (цінності виймалися із страхових мішків без їхнього пошкодження): 4 серпня, 20 і 25 грудня. Слідство встановило, що в усіх трьох випадках пошту перевозив з одного підприємства зв'язку до другого водій С. Відправляли і отримували пошту в усіх трьох випадках різні особи: 4 серпня – П. і Р, 20 грудня – М. і Н, 25 грудня – В. і Г. На цій підставі слідчий висунув версію про те, що крадіжка скоєна С. 8. У продуктовому магазині було скоєно крадіжку. У слідчого виникло припущення, що продукти продавалися в магазині першим сортом, а після їх реалізації, позначений в накладних сорт товару змінювався з першого на другий. Слідчий припустив, що оскільки при сполученні всіх написаних під копірку примірників накладних вони в усьому були схожі (збігалися тексти всіх граф і підписи) і тільки в одному відмінні — другі «палички» позначення сорту «П» не збігалися, то було зроблено висновок про те, що «палички» цифри «П» написані не одночасно з усім реквізитом накладних, тобто дописані. 9. Експерт зробив кілька пострілів із пістолета ТТІК-10375 на різній відстані, з різного положення, в різні об'єкти. Кулі при цьому щоразу дістали чимало різноманітних деформацій і слідів, зіставляючи які було виявлено слід А, котрий має місце на всіх кулях. Зробивши потім постріли із іншого пістолета тієї ж системи в ті ж об'єкти, на тій же відстані і в тім же положенні, експерт встановив, що слід А на вистріляних із цього пістолета кулях відсутній. На цій підставі експерт зробив висновок про те, що наявний на кулях слід А причинно пов'язаний з особливостями каналу ствола пістолета ТТІК-10375. 10. Під час скоєння крадіжки у особи А. злочинці проникли до будинку, зламавши віконне скло. На місці крадіжки були виявлені сліди

пальців рук на скалках розбитого віконного скла і предметах обстановки, розкиданих злочинцями. Наступного дня за підозрою у скоєнні крадіжки були затримані М. і Н., котрі зізналися у вчиненні злочину і заявили, що окрім них ніхто в цьому злочині участі не брав. Криміналістичною експертизою було встановлено, що сліди рук на предметах обстановки дійсно залишені затриманими, але сліди рук на скалках скла не належали жодному з них. Це послужило підставою для висновку про те, що в крадіжці брала участь ще одна особа. Нею, як установило потім слідство, виявився Л.

4. Доведіть, що наступні міркування є імовірними умовиводами.

Приклад. *Якщо іде дощ, то дорога мокра. Оскільки дорога мокра, іде дощ. Висновок не слідує з необхідністю, оскільки в прикладі представлено неправильну форму ствердного модусу умовно-категоричного силогізму. Маємо логічний зв'язок в зворотному порядку: із висновку «Іде дощ» в кон'юнкції з умовним засновком впливає другий засновок. Маємо один із різновидів імовірних умовиводів, а саме – редуکتивний.*

1. Усі студенти навчаються. Петренко навчається. Петренко студент. 2. Якщо один із засновків категоричного силогізму є частковим судженням, то і висновок даного силогізму буде частковим. Висновок даного силогізму часткове судження, отже один із засновків також часткове судження. 3. Слово «юрист» підлягає відмінюванню, слово «світло» підлягає відмінюванню, слово «бібліотека» підлягає відмінюванню. Можливо, усі іменники підлягають відмінюванню. 4. Якщо крайній термін не розподілений у засновку, то він не буде розподілений у висновку. Крайній термін розподілений у засновку, тому він розподілений у висновку. 5. Юристи вивчали логіку, а оскільки Петренко не юрист, то він не вивчав логіку. 6. Відомо, що дуже охолоджений предмет в теплом приміщенні вкривається крапельками роси. Якщо ми бачимо, що у людини, яка зайшла в оселю одразу запотіли окуляри, то ми можемо стверджувати, що на вулиці мороз. 7. Той, хто ясно мислить, ясно говорить. Пробним каменем ясного мислення є вміння передати свої знання комусь іншому, можливо, далекому від обговорюваного предмета. Якщо людина володіє таким умінням і його мова зрозуміла і переконлива, це можна вважати підтвердженням того, що його мислення також є ясним. 8. Якщо має бути перше, то має бути і друге. Друге має бути, отже має бути і перше.

5. Знайдіть засновки і висновок в наведених міркуваннях, визначте вид умовиводу і характер висновку. Якщо висновок відсутній, то сформулюйте його.

Приклад. *І. Кеплер писав про те, що «Земля подібно до людини має внутрішню теплоту, в цьому нас переконує вулканічна діяльність. Судинам живого тіла на Землі відповідають річки. Існує ще низка відповідностей. Але людина – жива істота, яка має душу. Отже, за І. Кеплером, Земля теж має душу» (Ф. Розенберг «Історія фізики»). Засновки умовиводу: «Земля подібно до людини має внутрішню теплоту, в цьому нас переконує вулканічна діяльність. Судинам живого тіла на Землі відповідають річки. Існує ще низка відповідностей. Але людина – жива істота, яка має душу», висновок: «Земля теж має душу».*

Схема відповідає структурі аналогії властивостей:

Предмет А має властивості а, в, с, е, р.

Предмет В має властивості а, в, с, е.

Ймовірно, предмет В володіє і властивістю р.

Оригінал – планета Земля. Модель – людина. Схожість: наявність внутрішньої теплоти, судин і інших структурних елементів. Аналогія нестрога (неточна), оскільки не враховано різницю між природою людини (живим організмом) і Землі. Висновок ймовірний.

1. Ти – сонце, а інші царі – зірки. Якщо ти зійдеш, то жодна з них не покажеться. (Слова поета Абу аль-Атахія про халіфа Мусе аль-Хаді). 2. Стверджувати, як це роблять деякі, що не самі очі бачать що-небудь, а лише душа дивиться через них, як через розпахнуті двері, – означає не помічати, що якщо очі – це двері, то по видаленню очей речі мають бути видні ще ясніше, як це буває після зняття дверей. (Епікур). 3. Жити – це як би бути на велосипеді: якщо ви перестанете натискати на педалі, то почнете хитатися і скоро впадете. (Галейран). 4. Джерела зростання і гуманності особи лежать тільки в самій особі, вони ні якою мірою не створені суспільством. Останнє може тільки допомагати або перешкоджати зростанню гуманності людини, подібно до того, як садівник може допомагати або заважати зростанню куща троянд, але він не може визначати, щоб замість куща троянд виріс дуб (О. Маслоу). 5. Припустимо, що ми зіставляємо двох людей: обидва вони народилися в одному і тому ж році, ходили в один і той самий дитячий садок, закінчили одну й ту саму школу, причому по усіх предметах отримали однакові оцінки, обоє не одружені. Про одного з них відомо, що він майстер спорту з футболу. Чи можна з достатньою вірогідністю зробити висновок, що і другий – теж майстер спорту з футболу? 6. 21 грудня на вулиці А. громадянина К. наздогнали двоє чоловіків і несподівано вдарили ножом в спину. Коли К. впав, злочинці обнишпорили його кишені. Того ж вечора на вулиці Д.

невідомі особи нанесли ножові поранення в спину громадянину Л. і відібрали у нього гроші. У ніч на 23 грудня було здійснено розбійний напад на громадянина М. Злочинці нанесли йому ножові поранення в спину і відібрали цінні речі. Усі напади здійснені в одному і тому ж мікрорайоні, характер дій у всіх випадках був однаковий: злочинці нападали ззаду, наносили потерпілому ножеве поранення в спину і грабували. 7. Коли ми зайнялися проблемою якості, стало зрозуміло, що перед корпорацією «Крайслер» стоять серйозні проблеми. Навіть якщо якість машин покращає відразу ж, потрібен час на те, щоб публіка це усвідомила. Це подібно ситуації з дівчиною поганої поведінки, яка виправилася і стала на праведний шлях. У перші рік – два ніхто їй не стане вірити (Лі Якокка). 8. Війна для країни подібна до фізичних вправ для людини (Ф. Бекон). 9. З щастям справа йде як з годинником: чим простіше механізм, тим він рідше псується. Найнеточніші – це годинники з репетицією, особливо якщо у них є хвилинна стрілка; ну а якщо вони ще показують дні, і тижні, і місяці року, то несправностям немає кінця (М. Шамфор). 10. У XIX ст. прибічники вульгарного матеріалізму Л. Бюхнер і Я. Молешотт, проводячи аналогію між печінкою і мозком, стверджували, що мозок виділяє думку так само, як печінка виділяє жовч.

6. Побудуйте недедуктивні міркування, які мають наведені нижче висновки.

Приклад. *Вся партія апельсинів, що надійшла до супермаркету, є апельсинами 1-го сорту. Побудуємо умовивід неповної індукції шляхом селекції: «У супермаркет надійшла партія (500 ящиків) апельсинів. Дослідивши по 2–3 апельсини з кожного ящика, завідувач відділу зробив висновок, що вся партія – апельсини 1-го сорту».*

1. Усі живі багатоклітинні організми смертні. 2. Усі злочини чиняться тими, кому це вигідно. 3. Усі випускники бакалаврату НЮУ імені Ярослава Мудрого успішно складають ТЗНПК. 4. Усі студенти юридичних вузів вивчають логіку. 5. Усі громадяни України мають рівні права. 6. Жодне питання конференції не залишилося без відповіді. 7. Якщо метал нагрівається, він розширюється. 8. Якщо тіло має масу, воно зазнає гравітаційної дії. 9. Усі планети Сонячної системи обертаються навколо Сонця. 10. Куріння – одна з найнебезпечніших для здоров'я звичок.

Тема 5. Доведення і спростування. Гіпотеза. Практичне заняття № 5.

П л а н

1. Загальна характеристика доведення. Структура доведення.
2. Види доведення: пряме і непряме. Різновиди непрямого доведення: від супротивного (апагогічне) і розділове (методом виключення).
3. Правила доведення та можливі логічні помилки в доведенні.
4. Поняття про спростування. Методи спростування.
5. Гіпотеза як форма пізнання. Визначення гіпотези. Види гіпотез.
6. Побудова гіпотези та етапи її розвитку. Критерії відбору гіпотез.
7. Гіпотетико-дедуктивний метод.
8. Логічні засоби підтвердження гіпотез. Спростування гіпотез.
9. Гіпотези в юридичному пізнанні.

Виконайте завдання 1–15.

1. Визначте тезу, аргументи і демонстрацію в наступних доведеннях. Перевірте спроможність цих доведень.

Приклад. *Якщо всі закони України приймаються Верховною Радою України, то діючий Цивільний Кодекс України, оскільки він є законом України, прийнятий Верховною Радою України. Структура доведення містить в собі: тезу, аргументи і форму (демонстрацію). Теза – судження, істинність якого потрібно довести. У нашому прикладі тезою є твердження, що «діючий Цивільний Кодекс України прийнятий Верховною Радою України». Аргументи (підстави, доводи) – істинні судження, за допомогою яких доводиться теза. В даному прикладі аргументами слугує судження: 1) Всі закони України приймаються Верховною Радою України. 2) Діючий Цивільний Кодекс України – закон України. Таким чином, теза доводиться за допомогою двох аргументів (суджень-засновків). Форма доведення (демонстрація) – спосіб встановлення зв'язку між тезою і аргументами. У нашому прикладі зв'язок аргументів з тезою здійснюється за допомогою дедуктивної форми міркування: Усі закони України приймаються Верховною Радою України.
Діючий Цивільний Кодекс України – закон України.*

Діючий Цивільний Кодекс України прийнятий Верховною Радою України.

1. Кожен суддя отримав вищу юридичну освіту. Громадянин Іванов отримав вищу юридичну освіту. Іванов – суддя. 2. Наркоторгівля є суспільно небезпечним діянням, тому що вона – злочин, а будь-який злочин є суспільно небезпечним діянням. 3. У категоричному силлогізмі середній термін повинен бути розподілений принаймні в одному із засновків, як відомо, терміни розподілені, коли вони є суб'єктами загальних суджень, або предикатами заперечних. Отже, в силлогізмі середній термін принаймні повинен бути взятий або в якості суб'єкта загального, або предиката заперечного судження.

2. До даних тез доберіть аргументи. Продемонструйте їх зв'язок з тезою, використовуючи дедуктивну форму обґрунтування.

Приклад. Теза: «Я маю право на власність». Аргументами для виведення по формі дедукції будуть наступні положення: 1. Всі громадяни України (М) мають право на власність (Р) 2. Я (S) – громадянин України (М). В даному випадку істинність цієї тези виводиться з першої фігури простого категоричного силлогізму. Його схема:

$$\begin{array}{l} M - P \\ S - M \\ \hline S - P \end{array}$$

1. Громадянин Сидоренко має право займатися адвокатською діяльністю. 2. Працівники університету мають право на щорічну оплачувану відпустку. 3. Громадянин Петренко має право на отримання заробітної плати. 4. Україна – унітарна держава. 5. Пилипенко вивчає кримінальне право України. 6. Сидоренко притягується до кримінальної відповідальності. 7. Історія держави і права України – викладається у ЗВО України. 8. Традиційна логіка виділяє чотири основні закони. 9. Підозрюваний Петренко скоїв умисний злочин.

3. До даних тез доберіть аргументи. Продемонструйте їх зв'язок з тезою, використовуючи індуктивну форму обґрунтування.

Приклад. Теза: «Осінь 2019 р. у Харкові була дощовою». В якості аргументів для індуктивного висновку наведемо наступні положення: 1. Вересень, жовтень, листопад – осінні місяці. 2. Вересень у Харкові був дощовим і похмурим. 3. У жовтні постійно дощило. 4. Листопад також був похмурим і дощовим. Отже, можна зробити необхідний висновок методом повної індукції відповідно до схеми: (а 1, а 2, а 3) → Т.

1. Не контрольоване використання школярами гаджетів є причиною їх поганой успішності. 2. Більшість викрадених дітей гинуть впродовж перших 24 годин. 3. Багато студентів ЗВО міста Харкова – іноземці. 4. Простий категоричний силлогізм має сім загальних правил. 5. Порушення правил зберігання вогнепальної зброї призводить до загибелі людей. 6. Більшість вбивств одного з подружжя, пов'язані з умислом другого. 7. Зростання злочинності в області пов'язано, зазвичай, з сезонним впливом найманих працівників. 8. Серед олімпійських призерів багато українських спортсменів. 9. Більшість вбивств дітей скоюються людьми з найближчого їх оточення. 10. Вогнепальне поранення грудної клітини небезпечне для життя.

4. Доведіть істинність тези апагогічним способом («доведення від супротивного»).

Приклад. Теза: «Студенти нашого університету приймають участь у спортивних змаганнях». 1. Позначимо тезу «Студенти нашого університету приймають участь у спортивних змаганнях» – Т. 2. Висуваємо антитезу: «Невірно, що студенти нашого університету приймають участь у спортивних змаганнях» і позначимо – (не-Т). 3. Умовно визнаємо істинність антитези і виведемо з неї логічні наслідки: а) студенти нашого університету не здобували перемоги у спортивних змаганнях; б) студенти нашого університету не приймають участі у спортивних змаганнях міжнародного рівня; в) ректорат нашого університету не вітав студентів-переможців спортивних змагань. 4. Порівнюємо виведені наслідки з положеннями, істинність яких встановлена, і приходимо до висновку, що наслідки помилкові. 5. З помилковості наслідків на підставі заперечного модусу умовно-категоричного силлогізму виводимо хибність їх підстави – антитези (не-Т); 6. На підставі закону виключеного третього твердження про хибність антитези означає непряме визнання істинності самої тези. Отже, істинність твердження: «Студенти нашого університету приймають участь у спортивних змаганнях» доведена.

1. Багато українських вчених займаються творчою діяльністю. 2. Простий категоричний силлогізм складається з трьох термінів: більшого, меншого і середнього. 3. Більшість пісень О. Пономарьова подобаються слухачам. 4. Розбудова демократичної правової держави – справа всіх українців. 5. Третя фігура категоричного силлогізму не має слабких модусів.

5. Доведіть розділовим методом істинність наведених тверджень.

Приклад. «З викладачем Смірноюю укладено трудовий договір (контракт) на n 'ять років». 1. Виявляємо члени диз'юнкції (A, B, C, D, F), тобто розглянемо всі можливі варіанти: (A) «З викладачем Смірноюю укладено трудовий договір (контракт) на один рік». (B) «З викладачем Смірноюю укладено трудовий договір (контракт) на два роки». (C) «З викладачем Смірноюю укладено трудовий договір (контракт) на три роки». (D) «З викладачем Смірноюю укладено трудовий договір (контракт) на чотири роки». (F) «З викладачем Смірноюю укладено трудовий договір (контракт) на n 'ять років» 2. За допомогою аргументів обґрунтовуємо хибність всіх членів диз'юнкції ($\sim A \vee B \vee C \vee D \vee F$), крім одного (F). «Відомо, що з викладачем Смірноюю не уклали трудовий договір (контракт) ані на один, два, три чи чотири роки». 3. На підставі хибності членів диз'юнкції ($A \vee B \vee C \vee D$) робиться висновок про істинність F: Отже, «З викладачем Смірноюю укладено трудовий договір (контракт) на n 'ять років». Побудуємо логічну схему: $(\sim A \wedge \sim B \wedge \sim C \wedge \sim D)$. Висновок правильний, якщо всі альтернативні тези варіанти є хибними. Міркування ведеться по заперечно-ствердному модусу розділово-категоричного силогізму.

1. Переважна більшість сучасної молоді використовує додатки до операційних систем Android. 2. Студенти цієї групи склали іспит з логіки на «B». 3. Покупець має право повернення речі продавцю протягом 14 діб. 4. Громадянин М. визнаний судом неосудним. 5. В діях Петренка щодо вбивства Федоренко виявлено прямий умисел.

6. Визначте спосіб (прямий чи непрямий) доведення в наступних міркуваннях.

Приклад. «Даний автомобіль перекинувся внаслідок різкого гальмування. Причинами перекидання автомобіля можуть бути перевищення швидкості на поворотах, різке гальмування, неправильне розташування вантажу. Експертизою встановлено, що ні перевищення швидкості на поворотах, ні неправильне розташування вантажу не мали місця. Отже, даний автомобіль перекинувся внаслідок різкого гальмування». Дане міркування підпорядковується схемі розділового методу доведення. Істинність висновку (тези) доводиться шляхом послідовного доведення хибності всіх членів судження, крім одного. Висновок правильний, якщо всі альтернативні тези варіанти є хибними.

1. Звинувачуючи Ф. І. Мельницького в розтраті казенних грошей, Ф. Н. Плевако вдається до наступного виду обґрунтування: «Доводячи, що світ керується божественною силою, Цицерон говорить: «Якби взяти і нарізати з дерева величезну кількість літер і потім кидати їх купками на підлогу, літери падали б в безладді і нічого б собою не висловлювали. Але якби ви прийшли і побачили їх складеними в такий порядок, що вони становили б цілу промову, зразковий витвір ораторського мистецтва, – ви б нізащо не допустили тут випадку, а шукали б Творця цієї мови і міцно б були впевнені в його існуванні». Скористайтеся цією думкою в даному випадку.

Якщо ви бачите, що окремі, від загального порядку відступаючі вчинки Мельницького 3 листопада складаються в таку струнку систему дій, при припущенні, що зникнення грошей є злочин; якщо ви бачите, що випадковості складають частини цілого плану, – тоді мимоволі в тому, від кого залежать ці випадковості, розум підказує бачити винуватця плану! ...» (Ф. Н. Плевако. Вибрані промови. С. 191).

2. Логічне правило, згідно з яким у першій фігурі простого категоричного силогізму менший засновок має бути ствердним, обґрунтовується тим, що у першій фігурі середній термін займає місце суб'єкта в більшому засновку і місце предиката – в меншому засновку. Нам потрібно довести, що менший засновок повинен бути неодмінно ствердним. Зробимо припущення, що менший засновок заперечний. В такому разі і висновок повинен бути заперечним. Але в заперечних судженнях предикат завжди розподілений. Термін же, розподілений у висновку, не може бути розподілений у засновках. Це означає, що більший термін повинен бути розподілений в більшому засновку, де він є предикатом. А це означає, що більший засновок повинен бути неодмінно заперечним, тому, що предикати розподілені тільки в заперечних судженнях. Отже, припустивши, що менший засновок є заперечним, ми з необхідністю приходимо до висновку, що і більший засновок є заперечним. А відомо, що з двох заперечних засновків не можна зробити висновок. Це означає, що наше припущення невірне: менший засновок не може бути заперечним, він повинен бути ствердним.

3. Студенти можуть скласти іспити або на «A», або на «B», або на «C», або на «D», або на «Fx», або на «F». На іспиті з логіки жоден студент нашої групи не отримав ані «A», ані «C», ані «D», ані «Fx», ані «F». Отже, всі склали іспит на «B».

4. Австрія має демократичну форму правління, Румунія має демократичну форму правління, Латвія має демократичну форму правління, Польща – має демократичну форму правління ... Мабуть, більшість держав ЄС мають демократичну форму правління.

5. У другій фігурі категоричного силогізму один із засновків повинен бути заперечним.

Припустимо, що в ньому обидва засновки ствердні. Тоді середній термін не буде розподілений в жодному з них як предикат ствердного судження, що суперечить другому правилу термінів. Отже, щоб це правило виконувалось, необхідно, щоб один із засновків був заперечним судженням.

6. У виступі по справі Булах, обвинуваченої в заповіданні з корисливою метою розладів розумових здібностей Мазуриній, Ф. Н. Плевако докладно аналізує психологічний стан Мазурині. «А якщо божевільний іноді на хвилину повертається до свідомості, або, нарешті, від приватних переходів від болю до миттєвого просвітління, в швидко збігаючи миті останнього, знає, що воно минуще? Які пекельні муки повинен він відчувати! Пам'ятає у Шекспіра сцену тині батька з сином, Гамлетом? На короткий термін йде він зі світу небуття в світ живих сподівань, почуттів і надій. Він поспішає скоріше-скоріше насолодитися спогляданням улюбленого сина і сказати йому все те, що обтяжує його душу ... Але ось співає півень, ранковий, досвітній вітерець сповіщає наступ сходу сонця, і тинь поспішає назад, в жадливий світ небуття і темряви смертної. Хіба не те саме й з божевільними? Заговорити знову людською мовою, зажити людськими почуттями і знати, що зараз, зараз знову – повернення в безодню, гіршу смерті, крок назад з царства розуму і духу в царство нерозумного і скотинячого животіння». (Ф. Н. Плевако. Вибрані промови. С. 134-135).

7. Колумбія є республікою, Куба – республікою, Мексика – республікою, Чилі – республікою ... Вірогідно, більшість держав Латинської Америки є республіками.

8. Г. В. Ф. Гегель – об'єктивний ідеаліст, тому що він визнає первинним надприродний духовний початок, як і всі об'єктивні ідеалісти.

9. Штучний інтелект моделює мисленнєві процеси. Штучний інтелект уявляє собою технічно складне програмне забезпечення. Отже, деякі технічно складні програмні забезпечення моделюють мисленнєві процеси.

11. Всі закони – нормативно-правові акти. Кримінальний процесуальний кодекс України – нормативно-правовий акт, оскільки він закон.

7. Встановіть, який спосіб спростування (прямий чи непрямий) використовується в наведених міркуваннях.

Приклад. Ви вважаєте, що всі супермаркети торговельної мережі «Квітка» працюють з прибутком. Але відомо, що супермаркет «Квітка-1» приніс збитки нашій торговельній мережі, супермаркет «Квітка-2» закритий на ремонт, у супермаркеті «Квітка-3» відбулася сильна пожежа. Тому ми не можемо погодитись з тим, що всі супермаркети торговельної мережі «Квітка» працюють з прибутком. В даному міркуванні спростування тези «Всі супермаркети торговельної мережі «Квітка» працюють з прибутком» проводиться прямим способом – методом «зведення до абсурду» логічних наслідків, які випливають з критикованої тези.

1. «Деякі філософи мені кидають: «Бог вічний, нескінченний, всемогутній: значить, він міг перешкодити злу і не дати йому проникнути в своє чудове творіння». Друзі мої, будьте обережні: якщо він це міг, але не зробив, отже, ви оголошуєте його злим, робите його нашим переслідувачем, катом, але не нашим богом ... Могутність його вельми велика, але хто сказав нам, що вона безмежна? Адже творіння його свідчать нам про зворотне, і єдиним засобом, що залишається нам для його виправдання, є визнання, що потужності його не вистачило для торжества над фізичним і моральним злом. Дійсно, я вважаю за краще поклоніння обмеженому богу, ніж злому». (Вольтер. Філософські твори. С. 482).

2. Якби марсіанські поля представляли собою покриви звичайної рослинності, то вони не відрізнялися б тією самою гладкістю, як і світлі терени – пустелі, а мали б характерну для рослинності порізану поверхню. Згідно з багатьма спостереженнями, марсіанські моря відрізняються такою ж гладкістю, як і світлі терени – пустелі. Отже, вони не являють собою покриття зі звичайної рослинності.

8. Побудуйте пряме і непряме спростування тези.

Приклад. Спростовуємо тезу: «Україна – монархія» прямим і непрямим способом.

1. Спростування пряме методом «зведення до абсурду».

Припустимо, що це твердження є істинним. Виведемо з нього логічні наслідки: 1) в Україні вища державна влада фактично або формально належить одній особі (монарху) і, як правило, передається у спадок представнику правлячої династії; 2) в Україні монарх уособлює вищу державну владу за власним правом, а не в порядку делегування від народу; 3) в Україні монарх є невіддільним будь-яким іншим суб'єктам влади; 4) монарх в Україні не несе конкретної політичної і юридичної відповідальності за результати свого правління.

Перевіримо достовірність висунутих припущень: 1) в Україні – виборність вищих органів держави здійснюється народом, тобто має місце представницький характер державної влади; 2) Верховна Рада України – є єдиним органом законодавчої влади в Україні; 3) існує змінюваність вищих посадових осіб і державних органів у результаті виборів; 4) строковість повноважень вищих

посадових осіб держави и державних органів; 5) в Україні здійснюється верховенство законів, які видаються Верховною Радою України; 6) в Україні вищі посадові особи держави несуть відповідальність за неналежне виконання своїх повноважень перед народом та Верховною Радою України. У зв'язку з тим, що логічні наслідки суперечать фактам, а факти незаперечні, то наслідки визнаються помилковими. З помилковості наслідків (на підставі заперечного модусу умовно-категоричного силогізму) слідує хибність їх підстави – самої тези.

2. Спростовуємо цю ж тезу «Україна – монархія» непрямим способом (через доведення антитези). Висуваємо альтернативне тезі твердження: «Україна – парламентсько-президентська республіка». Доведемо його логічну спроможність: 1) уряд є відповідальним перед главою держави й перед парламентом; 2) Президент України вносить у Верховну Раду кандидатуру Прем'єр-міністра України за пропозицією коаліції депутатської фракції або депутатської фракції, яка має більшість від конституційного складу Верховної Ради; 3) заміщення посади президента відбувається шляхом загальних прямих виборів. Отже, Україна є парламентсько-президентською республікою. З істинності антитези слідує хибність тези.

1. Держава не втручається в особисте життя громадян. 2. При здійсненні правосуддя застосовується штучний інтелект. 3. Всі студенти 1-ї групи отримали «червоний диплом». 4. Людина може бути щирою, або чесною, або правдивою. Петренку властива щирість. Отже, він не чесний і не правдивий. 5. Дельфіни мешкають у воді тому, що вони ссавці. 7. Логіка вивчає три основні закони мислення – тотожності, несуперечності і достатньої підстави. 8. Жоден президент США не є представником від демократичної партії. 9. Озброєний конфлікт – кращий спосіб вирішення політичних суперечок. 10. Все, що блищить – золото.

9. Встановіть неспроможність аргументів.

Приклад. Не ставте мені «двійку» з логіки, це у мене вже буде третя «двійка», мене вилучать з університету. Тут аргументи не є достатньою підставою для підтвердження тези (порушення закону достатньої підстави).

1. Якщо злочини – результат агресивних схильностей людини, то вони неминучі, тому що людина за своєю природою є агресивною. 2. Пінгвіни літають, тому що пінгвіни – птахи, а всі птахи літають. 3. У юридичному ЗВО вивчається теорія держави і права, у зв'язку з тим, що у всіх вузах України вивчається теорія держави і права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого – український ЗВО. 4. «Краще бути загадковим, ніж синім». 5. Вашого знайомого можна вважати людиною захищеною від інфекцій. Він закінчив медичний інститут, а кожна людина, яка закінчила медичний інститут, – захищена від інфекцій. 6. Почуття любові пов'язано зі зміною хімічного складу крові в організмі. 7. Я пліткар, тому що мене ніхто не любить. Мене ніхто не любить, тому що я пліткар. 8. «Той, хто не з нами, – той проти нас». 9. – А чому ви тут сидите зовсім один? – запитала Аліса ... – Тому, що зі мною тут нікого немає! – вигукнув у відповідь Хитун-Бовтун. (Л. Керолл. «Аліса в країні див». С. 29).

10. Встановіть неспроможність демонстрації.

Приклад. Якщо людина має нестійку нервову систему, то вона схильна до вживання наркотичних засобів. З того факту, що у Петренка на квартирі виявлені наркотичні засоби, слідує, що він має нестійку нервову систему. Тут тезою буде судження: «Петренко має нестійку нервову систему». Однак вона логічно не випливає з аргументів. Доказ побудовано неправильно, тому що порушено правило умовно-категоричного силогізму: «істинність наслідку не доводить істинність підстави». Помилка в демонстрації – «уявне слідування».

1. Близько двадцяти господарств нашого району стали займатися садівництвом. Цей факт переконливо свідчить про те, що більшість господарств нашого району обрали шлях садівництва. 2. Сидоренко – дуже полюбляє готувати макарони, тому з усією визначеністю можна сказати, що він має італійське коріння, у зв'язку з тим, що більшість мешканців Італії полюбляють готувати макарони. 4. Очевидно, що Петренко не може любити живопис. Я міркую так, що всі люди поділяються на тих, хто має «математичний склад розуму» і «гуманітаріїв». Петренко, як відомо закінчив політехнічний інститут. 5. Галушка і Терешок працюють на пошті, непогано справляються з обов'язками операторів пошти, захоплюються настільним тенісом. Терешок – добре малює. Безумовно, Галушка також займається малюванням. 7. У світі немає нічого абсолютно корисного, тому не можна стверджувати, наприклад, що здорове харчування для всіх і завжди є корисним. 9. Через те, що «Деякі лікарі помиляються», кажуть, що «Всі лікарі помиляються».

11. Проаналізуйте наведені тексти і з'ясуйте, викладаються в них гіпотези чи лише здогадки.

1. Чому збільшення мозку припинилося 100 тисяч років тому, хоча інтелект має для людини

настільки велику і очевидну цінність? Чому мозок і в подальшому не ставав все більшим і ймовірно все кращим? Біолог Ернст Майер (Гарвардський університет) запропонував відповідь на це питання. Він думає, що до неандертальського етапу еволюції інтелект розвивався з вражаючою швидкістю тому, що найбільш кмітливі чоловіки ставали ватажками своїх груп і мали по кілька дружин. Більше дружин – більше дітей. А в результаті наступні покоління отримували непропорційно велику частку генів найрозвиненіших індивідів. Е. Майер вважає, що цей прискорений процес зростання інтелекту припинився близько 100 тисяч років тому, коли чисельність мисливсько-збиральних груп настільки зросла, що батьківство вже перестало бути привілеєм найбільш кмітливих індивідів. Іншими словами, їх генетична спадщина – особливо розвинений інтелект – складало не основну, а лише невелику частину загальної генетичної спадщини всієї групи, а тому не мало вирішального значення.

Антрополог Лоринг Брейс (Мічиганський університет) вважає за краще інше пояснення. На його думку, людська культура неандертальських часів досягла тієї стадії, коли практично всі члени групи, сприйнявши колективний досвід і навички, отримали приблизно рівний шанс на виживання. Якщо мова на той час була вже досить розвинена (припущення, що оспорюване деякими фахівцями) і якщо інтелект досяг такого рівня, що найменш здатний член групи міг навчитися всьому необхідному для виживання, виняткова кмітливість перестала бути еволюційною перевагою. Окремі індивіди, зрозуміло, проявляли особливу винахідливість, але їх ідеї повідомлялися іншим, і користь від нововведень отримувала вся група. Таким чином, за теорією Л. Брейса, природний інтелект людини, взятої в цілому, стабілізувався, хоча люди продовжували накопичувати все нові знання про навколишній світ» (Констебл Джордж. Виникнення людини. Неандертальці. С. 52).

2. Т. Р. Мальтус припустив, що населення буде збільшуватися в геометричній прогресії: 1, 2, 4, 8, 16, 32 ..., причому подвоєння населення буде відбуватися кожні 25 років. У ті ж проміжки часу засоби існування зростатимуть лише в арифметичній прогресії: 1, 2, 3, 4, 5, 6 ...

3. Розкопки на різних континентах не залишали сумнівів – ящери загинули з геологічної точки зору одразу. Але чому загибель раптом напала на цих звірюк, серед яких були і могутні хижаки, і мирні рослиноїдні, і плаваючі, і літаючі? Поступово відпадали часткові пояснення і проступав суворий висновок – сталася якась загальнопланетарна катастрофа. Як завжди у важких наукових випадках на допомогу «вузьким» фахівцям прийшли представники інших галузей знання. Вони властивими їм методами і приладами «розпитали» останки ящерів щодо долі, яка їх спіткала. «Розповідь» вийшла непростюю.

Катастрофа включала в себе похолодання клімату, затемнення атмосфери якимись викидами, припинення фотосинтезу, активізацію геологічних процесів – зрушення літосферних плит і вулканічні виверження.

4. Т. Р. Мальтус «малював приблизно таку картину. Уявіть собі ділянку землі, на який годується одна людина. Він вкладає за рік 200 людино-днів праці та отримує зі своєї ділянки, скажімо, 10 тонн пшениці, яких йому бракує. Приходить друга людина (може бути, виростає син) і на тій самій ділянці вкладає ще 200 людино-днів. Чи зросте збір зерна рівно вдвічі, до 20 тонн? Навряд чи, вважає Т. Р. Мальтус; добре, якщо він зросте до 15 або 17 тонн. Якщо ж прийде третій, то на нові 200 людино-днів вони отримають ще менше віддачі. Комусь доведеться піти» (Анікін А. В. Юність науки. С. 248).

5. При розкопках кладовищ Стародавнього Єгипту часто знаходять хворі зуби без слідів заповнення порожнин золотом або ще чим-небудь, що нагадувало б сучасні пломби. Навіть у фараонів не виявлено слідів пломбування каріозних зубів. Виявилось, що хворі зуби в Стародавньому Єгипті не лікували. Хворобу зубів єгиптяни пояснювали наявністю «хробака, який росте в зубі».

12. Визначте склад даних гіпотез (підставу гіпотези, її форму і припущення).

1. Результати судової статистики показують, що переважна кількість тяжких злочинів відбуваються або в стані сп'яніння, або особами, які часто зловживають алкоголем. Узагальнюючи ці статистичні результати, можна припустити, що алкоголізм є в деяких випадках причиною або необхідним супутником злочинів.

2. Розслідуючи випадок крадіжки зі зломом дверей, слідчий в якості майбутнього речового доказу вилучив частину дверей зі слідами злому. При цьому він виходив з того, що знаряддя злому в будь-якому випадку залишає характерні для цієї зброї сліди на косяку дверей і на дверному полотні при його віджиманні і, що ймовірно, в даному випадку ці індивідуальні особливості знаряддя злому також повинні мати відповідні сліди.

3. Із судової практики відомо, що особа, у якої виявлене знаряддя злочину, може бути причетна до скоєння злочину. Якщо під час розслідування справи у громадянина Л. буде виявлене знаряддя злочину, то це буде підставою для висування версії про те, що Л. причетний до вчинення злочину.

4. 28 березня, біля міста Ч., у лісосмузі було виявлено труп невідомого чоловіка, вбитого сильним ударом сокири по черепу. Через певний час у тій же лісосмузі на відстані 800 м від місця, де

було виявлено труп невідомого, було знайдено другий труп молодій людини, вбитої тим же способом: сокира сильним ударом була увігнана в череп. На підставі схожості способу скоєння злочину виникла версія про те, що обидва вбивства скоєні тим же злочинцем, добре обізнаним із околицями міста Ч.

13. Встановіть можливі шляхи підтвердження або спростування гіпотез.

1. У нападі на студента К. брали участь двоє молодиків. Обидва вони були в спортивних куртках світлого кольору, в джинсах і кросівках. Один з них, погрожуючи К. ножом, зажадав наявні у нього гроші і мобільний телефон. Другий при цьому демонстративно тримав газовий пістолет, наводячи його у бік К. Отримавши бажане і пригрозивши К., щоб він не надумав звертатися до поліції, злочинці зникли. К. відразу ж звернувся до найближчого відділу поліції. Через деякий час в прилеглому районі були затримані двоє молодиків, у яких на ногах були кросівки, одягнені були в світлі спортивні куртки і джинси. Було висунуто припущення, що вони здійснили напад на студента К.

2. Напередодні виборів у законодавчі органи за репрезентативною вибіркою було проведено соціологічне опитування, яке показало, що за партію Х збираються віддати свої голоси 30% опитаних, за партію N збираються голосувати 36% респондентів, за партію D – 14%. 13% опитаних не визначилися у своїх симпатіях, а решта будуть голосувати за інші партії. На підставі результатів цього опитування було зроблено припущення, що на виборах у законодавчі органи переможе партія N.

3. Деякі люди вважають, що НЛО послані до нас різними позаземними цивілізаціями, тому і конструкції у них такі різні. Це і пілотовані кораблі, і автоматичні дослідні зонди. Можливо, не завжди вони матеріальні. Хто знає, раптом інопланетяни навчилися відправляти в експедиції свого роду голографічні образи, а не самі кораблі? Чи не цим пояснюється їх раптова поява і зникнення?

14. Встановіть, чи всі можливі версії враховані в наступних прикладах.

1. Генеральний директор однієї з фірм, яка торгує сучасним медичним обладнанням, отримав кілька листів з вимогою виплати одного мільйона гривень в обмін на збереження здоров'я його дружини. В іншому випадку, погрожував анонімний автор, дружина директора може потрапити до лікарні. В останньому листі йшлося про термін виконання вимоги і місце, куди слід було покласти гроші. Всі листи були відправлені з різних поштових відділень міста, але всі вони мали одну загальну деталь: текст листів був складений з букв, вирізаних з газет.

Ця обставина, а також те, що старший син директора, який ніде не працював, напередодні до того, як стали приходити листи з погрозами, програв у карти велику суму грошей, і те, що він неприязно ставився до своєї мачухи і на цьому ґрунті неодноразово сварився зі своїм батьком, і стало підставою для припущення про те, що саме він і є автором цих листів.

2. В місті Т. згоріла крамниця. Слідство встановило, що пожежа виникла в результаті підпалу. Крім того, стало відомо, що напередодні пожежі в крамницю була завезена партія дорогого італійського взуття. Ніяких слідів «згорілого» взуття не було виявлено. Однак мешканці сусідніх будинків показали, що в ночі перед пожежею, що сталася рано вранці, чули шум від'їжджаючої машини. Була висунута версія, що підпал крамниці було організовано його працівником з метою продажу «згорілого» взуття.

3. У місті К. сталося пограбування ювелірної крамниці. Озброєні злочинці зв'язали охоронця, зламали двері, за допомогою дреля висвердлили замок сейфа і викрали коштовності. Працівники поліції припустили, що в пограбуванні брав участь М., який нещодавно повернувся з місць позбавлення волі, відбувши покарання за аналогічний злочин. Припущення ґрунтувалося на тому, що спосіб викрадення коштовностей був в обох випадках однаковий.

4. Петренко було затримано в ломбарді, коли він намагався здати діамантову каблучку, яка була викрадена з крамниці тиждень тому. Петренко стверджував, що купив цю каблучку у громадянина на ім'я Павло, він носив окуляри. Співробітники поліції висунули версію, що в крадіжці брав участь Павло, і вжили заходів щодо його розшуку.

5. До прокуратури надійшла заява, що П. вбив свою дружину. Слідство встановило, що П. був розлучений з нею і одружився вдруге. Діти від першої дружини (дві дівчинки) мешкали з ним. Друга дружина до них ставилася добре, і вони її дуже любили. Рідної матері вони цуралися тому, що вона пиячила і скандалила. Перша дружина П. мешкала в одному з ним будинку через стінку. Коли відкрили кімнату, яка була замкнена на замок, то ніяких слідів вбивства виявлено не було. Все було в повному порядку. Сусіди ж заявили, що свою першу дружину вбив П., і вимагали розслідування. На цій підставі була висунута версія, що П. вбив свою першу дружину. П. в цьому не зізнавався.

6. Господар дачі і його товариш почули крик в сусідній кімнаті. Н., що гостювала в його будинку, кликала на допомогу. Вони поспішили на допомогу, щоб затримати можливого злочинця. Двері до її кімнати були замкнені. Вони зламали їх і увійшли. Н. лежала на дивані з перерізаним горлом. Вікно в садок було відчинене. Господар і його товариш кинулися в садок переслідувати злочинця, але

нікого не зловили тому, що навколо був ліс і злочинець міг в ньому сховатися.

7. В кишені вбитої було виявлено лист, в якому її просили прийти у визначене місце. Під листом був підпис Б., який проживав в двох кілометрах від місця події. Ніж, що залишився на місці події, за твердженням свідків, належав Б. Відбитків пальців на ножі не збереглося. Злочинець міг діяти в рукавичках. Було висунуто припущення, що вбивцею є Б.

15. Встановіть, чи досягнуто спростування версії в даних прикладах.

1. У відділ поліції звернулися сільські мешканці з проханням встановити того, хто відбирає пенсію у бабусі Пилипенко. Пилипенко жила дуже бідно, хоча обробляла невеличкий город і отримувала пенсію. Сусідам свою бідність вона пояснювала тим, що кожен місяць в день одержання пенсії до неї приходив чорт і всі гроші забирає. У будинку Пилипенко зробили засідку. Після приходу листоноші і отримання пенсії в домі відкрилися дверцята підпілля і виліз чорт, з рогами і хвостом. Його схопили. Виявилось, що це сусід прорив підземний хід зі свого будинку і кожного місяця відвідував Пилипенко.

2. Судово-медичний експерт міг би судити про предмет, яким заподіяно поранення по його характеру. Але після операції це було вже зробити неможливо. Об'єктом дослідження став одяг потерпілого. Краї пошкоджень на сорочці збігалися ні з лезом ножа, а з уламком скла виявленого на місці боротьби.

3. Підчас перерви на будівельному майданчику двоє молодих робітників затіяли боротьбу. Незабаром один з них поклав суперника «на лопатки». Той несподівано скрикнув, а коли підвівся, оточуючі побачили, що у нього майка на спині в крові. Постраждалого доставили в лікарню, де його терміново оперували. У його суперника при затриманні виявили складаний ніж, виникла версія, що їм і була заподіяна травма.